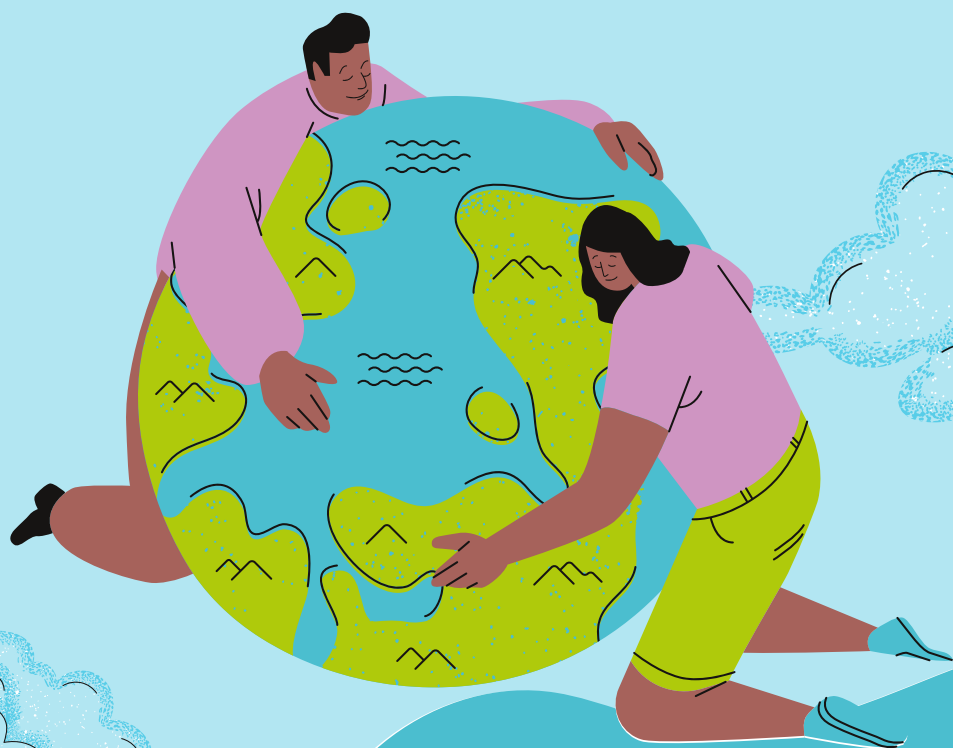

fuf
50 år

"Gränsöverskridande vänskap,
botemedlet mot världens ondska"
och sju andra texter

En antologi med ungas tankar om
en rättvis och hållbar framtid

Titel: "Gränsöverskridande vänskap, botemedlet mot världens ondska" och sju andra texter – En antologi med ungas tankar om en rättvis och hållbar framtid.

Redaktörer: Alice Mutambala, Isabella Axelsson, Lennart Wohlgemuth, Andrea Lundh och Emilia Eka

Layout: Karin Klerby Blomqvist

Illustrationer: Scriptify via Canva

© Föreningen för utvecklingsfrågor 2022

Föreningen för utvecklingsfrågor, FUF, är en politiskt och religiöst obunden ideell förening. Vårt syfte är att informera och skapa diskussioner om global utveckling och Sveriges roll i världen. Vi vill bidra till kunskap, debatt och engagemang för en rättvis och hållbar värld.

Förord

Föreningen för utvecklingsfrågor (FUF) fyller i år 50 år. Vi kan alltså se tillbaka på ett halvt sekel av engagemang, debatt, tillbakablickar och framtidsspaningar kring små och stora världs- och utvecklingsfrågor. Bakom oss har vi enorma framsteg, och framför oss oblickbara utmaningar.

FUF har alltid samlat människor som haft stort intresse av vad som händer och kommer att hända i när och fjärran. Vi är en organisation som till stor del bygger på framtiden och unga människor. Deras intressen är därför viktiga för oss. Vad skulle därför kunna vara en bättre uppgift nu när FUF fyller jämna år än att vända sig till ungdomen av i dag och be dem ge sin syn på var vi står och vart vi är på väg? Idén har vi lånat från en tidigare antologi med afrikanska ungdomar som Nordiska Afrikainstitutet stod bakom*. Vi gick därför ut med en öppen inbjudan till våra medlemmar under 32 år. Många av skribenterna har tidigare engagerat sig ideellt för FUF på olika sätt. Med kvalitet och ämnesbredd som utgångspunkt valde vi därefter. Vårt mål var att bevara skribenternas röster i texterna. Redigeringen har därför varit sparsam.

Efter 50 år känner vi oss långt ifrån färdiga med vår uppgift att informera om och engagera för alla viktiga globala frågor. Behovet av engagemang är fortsatt stort om vi ska kunna hantera dagens stora ödesfrågor och för detta behöver vi nya, färska idéer. Vi hoppas att ni delar vår uppfattning att denna antologi bidrar till denna vår uppgift.

Lennart Wohlgemuth, styrelseledamot FUF

*Nordiska Afrikainstitutet, 2001: Afrikanska röster, afrikanska visioner. Global, Uppsala, London

Kapitel

1. Erik C.B. Isaksson	
Värdet av att rannsaka sin egen världsbild.....	6
2. My Ahlkvist	
Papperslösas rätt till rättigheter.....	20
3. Julia Carlzon	
Företags ansvar: Den radikala idén att jämlik handel bör vara en självklarhet.....	34
4. Hibo Yusuf Ahmed	
Gränsöverskridande vänskap, botemedlet mot världens ondska.....	52
5. Karl Fahlvik	
Om inte fikabröd är universella, kan värderingar vara det?.....	64
6. Nagaad Kadir Abdimaxmud	
Högerpopulismen och maktens dörrar.....	78
7. Eleonora Moen	
Tillgänglighet ger hållbarhet: Hur personer med funktionsnedsättningar påverkas av klimatkrisen.....	94
8. Andreas Klawitter	
Teknokratiseringen av människan i utvecklingens tjänst.....	108

Erik C.B Isaksson

Erik har vistats under längre perioder i Kurdistan, Palestina, Sydafrika och Vietnam och har ett speciellt intresse för minoriteters frihetskamp. Han tycker om att skriva och är lokalpolitiskt aktiv inom Vänsterpartiet. Om dagarna jobbar han som politisk analytiker i Stockholm.

Kapitel 1

Värdet av att rannsaka sin egen världsbild

Sanning är ett farligt ord. Att blint förlita sig på ismer, politiska ledare eller vad Janne Josefsson rotat fram leder till inskränkthet och konflikt. De flesta av oss tar saker för givet. Det är svårt att ifrågasätta. Min egen omgivning fick mig att förakta en man och hans verk utan att ta del av hans budskap. I slutändan måste vi förhålla oss kritiska till allt, även till sanningar som demokrati, jämlikhet och rättvisa. Annars kan vi inte försvara dem.

I september 2017 gick de irakiska kurderna till valurnorna för att rösta om självständighet för första gången i modern tid. Ja-sidan fick över 92 procent. I Dohukdistriktet i norr röstade 110 procent för självständighet. Kort sagt var folkomröstningen ett gyckelspel. Många tvingades att ta foton på hur de röstade och andra tilläts rösta ja flera gånger. I den så kallade "gula zonen", där Barzani-klanens parti KDP dominerar, kunde det bli ödesdigert att motsätta sig ja-sidans uppmaning till självständighet. Att den stora majoriteten av kurderna vill ha ett eget land är ingen hemlighet. Men i Irakiska Kurdistan finns många kurder som fruktade att självständighet där och då skulle innebära mer korruption och mer makt åt de stora rivaliserande klanerna Barzani och Talabani, inte gynna samhället i stort.

Irakiska Kurdistan är uppdelat mellan de två klanerna Barzani och Talabani som utkämpade ett blodigt inbördeskrig under 1990-talet och stöddes av omkringliggande länder som Iran och Turkiet. Båda klanerna har sitt eget parti som styr över respektive klans område, den "gula" och "gröna" zonen. Korruption och inskränkning av demokratiska rättigheter i båda dessa zoner hör till vardagen.

Under den här tiden bodde jag själv i Kurdistan och jag reagerade på vad jag upplevde som en ytterst ensidig skildring av det kurdiska folk-
omröstningen i den svenska debatten.

Jag skickade utkast på en artikel till flera svenska medier, däribland SVT, för att presentera kurdiska röster med en mer kritisk bild av vilka konsekvenser självständighet skulle få med Barzi-klanen vid makten. Intresset var svalt.

En folkomröstning betyder lite om den inte vilar på en demokratisk värdegrund. Och dagens Irakiska Kurdistan är långt ifrån demokratiskt. Istället följer den politiska lojaliteten sekteristiska mönster och korruptionen är systematisk. Jag gav själv en gåva till en högt uppsatt militär för att få mitt uppehållstillstånd i tid och inte tvingas lämna Kurdistan. Ord som demokrati, rättvisa och mänskliga rättigheter fyller i sig inte något självändamål. Det är något som vi i Västvärlden måste bli bättre på att förstå. Bara genom att bryta ner vackra fraser till beståndsdelar och titta på faktisk policy och dess inverkan på samhället kan vi förstå skillnaden på floskler och bästa praxis.

Elfenbenstornen - där lojala kritiker skapas

Det är här Samuel P. Huntington kommer in i bilden. Under mina studier i Göteborg och Lund lärde jag mig på ett tidigt stadie att avfärda vissa tänkare och hylla andra. Edward Saids tankar om Orientalism, Karl Polanyis inbäddade ekonomi (och kritik av en självreglerande marknadsekonomi) och Noam Chomskys frihetliga socialism lovordades. Bernard Lewis Mellanöstern-forskning och Samuel P. Huntingtons tes om "Civilisationernas Kamp" sågades däremot vid fotknölna. Den akademiska världen bör inte förhålla sig objektiv men i efterhand anser jag att grunderna på vilka dessa slutsatser drogs styrdes av känslor och obefogat tyckande snarare än rationella argument. Få hade idag kunna ställa sig bakom Lewis ofta ensidiga syn på islam men att förkasta hans påståenden utan att tydligt adressera bristerna är inte försvarbart ur varken ett akademiskt eller ett policyperspektiv.

Min egen erfarenhet är att svensk högre utbildning inom samhällsvetenskaperna ofta delas upp i ideologiska läger där olika universitet och fakulteter omhuldar olika tänkare och i förlängningen de forskare och studenter som förhåller sig lojala till "rätt" teorier och åsikter. Ett exempel som illustrerar min tes är hur en föreläsare vid Institutionen för Globala Studier vid Göteborgs universitet hösten 2012 kommer in i föreläsningssalen (hon är cirka 20 minuter sen och många av studenterna är redan på väg att lämna), kastar ner sina papper på bordet, frustar högljutt och utbrister "jag är så arg över att EU vunnit Nobels Fredspris", varpå hon fortsätter sin föreläsning utan att kommentera orsaken till sitt utspel.

I en sådan kontext hade det varit svårt att skriva en uppsats som framhåller positiva aspekter av Europasamarbetet. Vad händer om ovanstående föreläsare skulle komma att bli ens handledare eller examinerator? Som universitetslektor är det i min mening ok, ibland till och med moraliskt nödvändigt, att uttrycka sina åsikter och visa sina känslor så länge argument presenteras för studenterna. Men när hela kedjan av resonemangets slutsats förblir dolt föder det självcensur, indoktrinering och forskning med självuppfyllande profetior.

En av universitetens allra viktigaste uppgifter är att skapa självständiga individer som ifrågasätter samhälleliga strukturer och har de analytiska verktygen och modet att praktiskt försöka förbättra dem. Men vad händer när unga forskares och studenters kritiska tänkandet inte anammar "rätt" sorts ideologisk skola och kanske till och med utmanar de dominanta föreställningar hos institutionerna som fostrar dem? Belönas de fortfarande? Statliga myndigheter, företag, icke-statliga organisationer och (för att inte tala om) politiska partier slipar tids nog ofta ner den unge akademikers övertygelse och ideologiska drivkraft. Därför är det av extra vikt att den akademiska världen förblir en fredad plats där det är högt i tak och där väl underbyggda argument, inte personlig prestige, avgör vilka idéer som avfärdas eller gynnas.

Jag lärde mig att förkasta Samuel P. Huntington och hans tes om "Civilisationernas Kamp" i ett tidigt skede av mitt akademiska liv utan att uppmanas att ta reda på mer. Det påstods att Huntington inte hade fälterfarenhet från de områden och kulturer han skrev om, att han uttryckte sig

kontroversiellt för att kunna sälja fler böcker och att han var rasist. En mer hängiven student hade kanske själv försökt skapa sig en uppfattning men det gjorde inte jag. Betygsfokus, pubrundor och stökiga middagar med rött vin och livliga politiska diskussioner prioriterades. Det var först senare efter år av fältarbete och arbetsliv som jag drevs till att ompröva min tidigare sanning. En person som varit rådgivare åt president Jimmy Carter och skapat debatt i en hel värld måste ju ha någonting av värde att bidra med. Missförstå mig rätt. Det finns mycket hos Huntington som bör kritiseras. Hans roll som rådgivare åt P.W. Botha i Sydafrika under apartheideran går inte att ursäkta men förminskar inte relevansen av Huntingtons omvärldsförståelse.

Fältets skola

Det är från möten med människor vi utvecklas, framförallt möten med oliktankande människor. De kanske provocerar oss, får oss ur balans och får oss att tänka till en gång extra. Det är genom att utsätta oss för sådana utmaningar vi tvingas omvärdera vad vi tror oss vara "sanningar".

Lektion 1: Sök kunskapen bortom eliten

Den främsta orsaken till att tvingas rannsaka sin egen världsbild är mötet med människor. Inte enbart med människor från det akademiska elfenbenstornet, inte med policyexperterna, de unga hungriga UD-tjänstemännen eller profeterna på sociala medier. Ibland kan det till och med vara värt att helt slå sig fri från dessa grupper, särskilt om de är alltför homogena i sin syn på världen. Huntington skriver om

"Davosmannen", personifieringen av deltagarna vid det världsekonomiska forumet som äger rum i Davos, Schweiz, varje år. Enligt Huntington är dessa deltagare representanter för en global elit som tjänar på globaliseringen och har litet intresse av att främja sina egna länder. Detta är en verklighet som inte delas med majoriteten av världens befolkning.

Min studiekamrat i Singapore, den kurdiske peshmergan och tonåringen i Bergsjön, har breddat min förståelse om olika världsföreställningar mer än någon föreläsning eller något expertseminarium jag har tagit del av.

Lektion 2: Valfrihet och demokrati har begränsad betydelse

Redan Julius Ceasar lyckades avveckla demokratin i Rom eftersom människor föredrar bröd framför frihet. Det är ett grundläggande behov som man inte behöver ha läst Maslow för att förstå. Trots det, är många välutbildade och (till synes) intelligenta människor i min omgivning fortfarande av uppfattningen att demokrati och valfrihet är bör prioriteras över allt annat.

Under min tid i Singapore som 23-åring fick jag inblick i hur många vanliga personer försvarade det politiska systemet där staten styr med järnhand. Dödsstraff genom hängning och spöstraff är inte ovanligt och mänskliga rättigheter är begränsade. Singapores före detta ledare Lee Kuan Yew, som ofta benämns som en landsfader, kritiserade starkt mänskliga rättigheter som enligt honom var icke-kompatibla med österländsk kultur. Jag gick länge med föreställningen

att mina bekantas försvar av sitt lands auktoritära metoder hade med själv censur att göra. Senare har jag börjat förstå att så kanske inte är fallet. Fram till idag framhåller min singaporienske vän, som sedan nästan tio år lever i Paris, att han föredrar Singapores politiska system framför Frankrikes. Han anser att han i Singapore känner sig trygg, att det ekonomiska systemet fungerar väl för dem som arbetar och gör rätt för sig och att landet är stabilt till skillnad från många av grannländerna. Han ogillar däremot att prata om hur migrantarbetare behandlas i landet.

Utan att bli kulturellrelativister som Lee Kuan Yew och ursäktas dödsstraff och det systematiska utnyttjandet av gästarbetare, bör vi vara öppna för att många människor i Singapore och andra länder kan tänkas uppskatta de fördelar som ett auktoritärt styre fört med sig i en specifik kontext.

Lektion 3: Stöd dem som vill se verklig demokratisk förändring

Den unge peshmergakrigaren sitter rakryggad med sin AK47:a i knät och ett glas te i handen: "Jag gick med i PDKI på grund av det politiska programmet som kombinerar kurdisk nationalism med västerländsk demokrati", säger han. "Vi är inte som mullorna. Vi vill föra tillbaka Iran till den gamla civilisationen av upplysning." Han är inte ensam. De flesta i partiet hävdar att demokratin är något de har hämtat från västerländska upplysningsideal, motsatsen till den iranska regimens religiösa doktriner. Men jag hör även gång på gång att Iran historiskt var en av de allra mest upplysta civilisationerna. Medlemmarna i PDKI vill återigen se ett Iran

Under 2017 och 2018 bedrev jag fältforskning om motståndsdiskurser hos det Demokratiska Partiet av Iranska Kurdistan (PDKI) vars medlemmar lever i exil i Irakiska Kurdistan. Två av partiets ledare, Abdul Rahman Ghassemlou och Sadegh Sharafkandi, har lönnmördats av Irans regim jämte många andra. Mellan 1979 och 2007 lönnmördade Irans regim minst 162 politiska motståndare utanför landets gränser.

som grundar sig på upplysningens ideal.

Men synen på Väst-världen är inte enbart positiv. Många medlemmar menar att de inte kan lita på stöd från varken Europa eller USA. I slutändan är det pragmatism och egenintresse som gäller, inte att stå upp för de grupper som vill sprida demokratiska ideal i praktiken.

"Hur kan vi lita på ledarna i Väst?, säger en äldre partimedlem. "Två av våra ledare (se faktaruta på nästa sida) mördades på Europeisk mark på order av den iranska regimen men mördarna gick fria. När vi kurder stred mot Daesh i Syrien och Irak hyllades vi men när Turkiet kommer över den syriska gränsen och mördar civila är Europa tyst. Samma pengar som de ger Turkiet för att stoppa flyktingar används för att döda kurder."

Turkiet har genomfört flera storskaliga militära offensiver mot kurdiska YPG, den beväpnade grenen av Demokratiska unionspartiet i Rojava, i Syrien sedan 2016 och ockuperar fortfarande de norra delarna av landet. I januari 2018 gick Turkiet in i Afrin-regionen. I Kurdistan höjdes kritiska röster

mot EU. Hur kunde EU ha ett flyktingavtal med Turkiet samtidigt som de attackerade dem som befriat regionen från ISIS?

Även om många kurdiska grupperingar präglas av korruption och klanlojalitet är de ett av de stora hoppen för demokratisk utveckling i Mellanöstern. Om västliga aktörer vill främja en demokratisk utveckling måste dessa aktörer få stöd över tid, inte bara när det passar Västs intressen. Exempelen på när Västvärlden ignorerat möjligheten att sprida demokrati är många och när det görs tar andra ideologier och världsåskådningar dess plats.

Mullah Krekar, ledaren av den väpnade islamistiska gruppen Ansar al-Islam kom från Kurdistan till Norge 1991 som flykting och inspirerade kurder att utföra terrorattentat i norra Irak. Ho Chi Minh anses av många inte ha varit en inbiten kommunist utan använde kommunismen som ett redskap för att befria Vietnam från kolonialt styre och ena landet. Ho Chi Minh var närvarande i Versailles 1919 men fick inget gehör för sina anspråk där. Men Ho lärde sig av Väst och hänvisar till USA:s självständighetsförklaring, samt citerar Thomas Jefferson, i sin uppmaning till det vietnamesiska folket att kasta av sig det koloniala oket. Skulle Vietnamkriget ha kunnat undvikas om Ho Chi Minh tagits på allvar i Versailles och fått gehör för sina liberala demokratiska idéer snarare än att behöva vända sig till kommunistisk diktatur? När Väst inte stödjer demokratiska krafter finns det alltid en Mullah Krekar eller en annan ideologisk skola att vända sig till.

Ismernas förfall och Huntingtons relevans

Ismer är redskap för att människor ska kunna ta sig an abstrakta föreställningar om världens natur och hur vi som människor på bästa sätt kan orientera oss i den. De är inte perfekta, utan snarare grovhuggna modeller med en mängd frågetecken och ad-hoc lösningar. På samma sätt bör Huntingtons civilisationer förstås. Gränsdragningen mellan civilisationer kan aldrig bli helt korrekt eftersom kulturer och människors världsuppfattningar är flytande. Kulturer influerar varandra och individers uppfattningar och värderingar förändras över tid och i olika kontexter.

Ismernas betydelse i världspolitiken betyder allt mindre. Istället ersätts de alltmer av komplexa frågeställningar som kräver pragmatiska lösningar, vilka inte bygger på en separat ideologisk skola. Värderingar, ofta med kulturella och religiösa föreställningar som grund, har blivit vad många människor faller tillbaka på för att kunna orientera sig i en alltmer mångfacetterad värld. I ett ständigt informationsflöde kan kulturella och religiösa värderingar fungera som ett ankare för människors orientering i vardagen.

Ingen kultur är icke-kompatibel med ett demokratiskt system men demokratin är sprungen ur den Västerländska kulturen. Huntington talar om "allt-eller-ingen" principen inom världsreligionerna vilket i slutändan leder till konflikt. Översatt till ett kulturellt perspektiv betyder det att västliga demokratier har som slutmål att alla länder bör bli demokratier. Detta är inte fel i sig, så länge demokrati inte nödvändigtvis behöver betyda västerländsk demokrati.

Etablerade demokratier måste föregå med gott exempel. Västerländska aktörers exploatering av naturresurser i låginkomstländer måste upphöra. Den Internationella valutafonden (IMF) kan inte tillåtas påtvinga utvecklingsländer åtstramade budgetprocesser för att kunna återbetala lån samtidigt som befolkningen svälter. Detta föder på sikt enbart sociala spänningar, våld och en negativ syn på Västvärlden och allt den står för.

Bara om människor i icke-demokratier bedömer att demokratiska idéer är värda att anammas kommer de att spridas. Alla är nog överens om att stora demokratiska länder som Indien och Brasilien inte går att sälja som fungerande demokratier. Det är sannolikt att invånarna i dessa länder hade kunnat byta svält, brottslighet, och arbetslöshet mot ett auktoritärt styre som tillgodoser människors grundläggande behov. Men även etablerade västliga demokratier kämpar med problematik som på sikt kan utmana demokratins legitimitet. Med stora flyktingströmmar som inte integreras, utan istället marginaliseras i städernas förorter, blir det lätt att identifiera sig med hemlandets kultur och religion snarare än med det nya landets. Liberala demokratiska värderingar riskerar att förkastas då demokratin upplevs ha svikit.

Under tiden som jag arbetade för Stiftelsen Lärhjälpen i Göteborgsförorten Bergsjön pratade vi om det svenska politiska systemet, inklusive demokratiska val och Riksdagens roll. I princip hela gruppen av elever hävdade då att de inte var svenska. Endast en av eleverna var född utanför Sverige. När jag frågade varför uttryckte många frustration över föräldrarnas svårighet att hitta arbete, att de

inte kände sig välkomna när de lämnade sitt "område" och att de inte kände till svensk kultur. Men främst av allt: de kände knappt några svenskar.

Huntington är ingen profet, snarare än man som var långt ifrån ofelbar, men han har bidragit med flertalet verktyg för att kunna förstå samhället bättre och utveckla policy för att adressera verkliga problem. Ta in allt och sålla sedan efter behag. Idag läser jag Chomsky, Huntington och Jordan B. Peterson. Jag lyssnar gärna på The Joe Rogan Experience. Inlag av svenska medier sträcker sig från Alice Teodorescu till ledarsidan på Dagens ETC (och en och annan Göran Greider kolumn). Hur annars är tanken att vi ska kunna utvecklas och faktiskt veta vad vi tycker är rätt och fel?

My Ahlkvist

My jobbar som projektledare på War Child. Hon har en masterexamen i mänskliga rättigheter och har tidigare bland annat arbetat med insamling och kommunikation på Läkare Utan Gränser. Som medlem i FUF har My engagerat sig genom att ordna seminarier och skriva artiklar.

Kapitel 2

Papperslösas rätt till rättigheter

Hjälp mig att sluta sluta tänka på nån
Hjälp mig att inte gå tillbaka
Det är krig där jag kommer ifrån
Å Gud, vad mycket jag saknar
– Ajmal

Papperslösa, irreguljära migranter, skuggsamhälle. Kärt barn har många namn. År 2010 uppskattade Socialstyrelsen att mellan 10 000 och 35 000 personer lever som papperslösa i Sverige, men antalet tros ha ökat till närmare 50 000 efter att många av de som kom hit år 2015 har fått avslag men valt att stanna kvar ändå (Transkulturellt Centrum, 2022; SVT Nyheter 2017).

För många människor som lever i papperslöshet i Sverige idag är det inte möjligt att återvända till landet man flytt ifrån. Anledningen kan vara verkställighetshinder, praktiska svårigheter att genomföra utvisningen eller hot som Migrationsverket inte erkänner, men som man som drabbad tydligt kan skönja i hemlandet. Kvarstår gör alternativet att stanna och leva under radarn.

Som barn i papperslöshet har man rätt till all typ av sjuk- och tandvård, och sedan 2013 har man rätt att gå i skolan (Migrationsinfo, 2022). Är man över 18 år har man rätt till akut

sjuk- och tandvård, till mödravård och smittskyddsåtgärder. Man har inte rätt att arbeta eller studera på högre nivå (ibid.). Utan jobb eller studiestöd förlorar man inte bara sin sysselsättning – man hänvisas också till humanitär hjälp eller kriminalitet för att överleva dagen. Och har man inga identitetshandlingar har man inte rätt att skaffa bankkort, vilket gör att man utestängs från alla butiker och tjänster som inte tar kontanter.

Vad gör det med en människa att inte få utvecklas? Att inte ges möjlighet att delta i och bidra till samhället hon lever i?

– Att vara papperslös... jag vet inte hur andra känner, men jag kände så mycket hat för regeringen, för staden... Sedan dag ett kände jag att om jag inte får leka med deras boll, då baxar jag den.

Ajmal ursäktar sig och tänder en cigarett. Han är på väg hem från jobbet på ena sidan stan till hemmet på andra sidan och har precis gått av bussen.

Var det självklart att du skulle stanna när du fick ditt tredje avslag?

– Ja. Jag ville inte bli tillbakaskickad till misären jag kommer ifrån. Då är det mycket bättre att leva i limbo. När jag fick tredje avslaget gick jag under jorden. Jag var hemlös, eftersom jag blev utslängd från behandlingshemmet jag bodde på när jag blev 18, så jag fick bo hos en vän. Jag var mest hemma. Sedan blev jag trött på det, och så var jag

tvungen att betala hyra. Så jag började skita i oron. Och jag klarade mig.

Hur då?

– Jag började sälja hasch. Det är mycket pengar i den branschen, jag fick 2000 om dagen. Det smakade gott. Men jag hade bara pengar, inget annat. Och jag började umgås med fel folk och göra dumma grejer. Jag blev omtyckt och fick status för att jag vågade. Men samtidigt mådde jag skitdåligt. Jag tog tre substanser: jag snortade, jag poppade tabletter, jag rökte cannabis. Det var en sjuk kille, det var inte jag.

Ajmal är en av de 35 369 personer som kom som ensamkommande barn till Sverige 2015 (Barnombudsmannen, 2016). Liksom en majoritet av gruppen kommer han från Afghanistan. Han har blivit vuxen i Sverige; har gått i skolan i tre år och haft jobb inom tre olika branscher.

– Jag har lite ångest över allt jag gjort, men samtidigt var det bra att jag samlade den erfarenheten. Och jag har blivit van vid papperslösheten. Första gången jag fick ett utvisningsbeslut fick jag gåshud varje gång jag såg en polisbil. Nu har det gått två år och talibanerna har tagit över mitt älskade land. Jag har andra problem, men jag behöver i alla fall inte bli rädd för polisen. De kan komma förbi, vi kan snacka, vi kan chilla.

Han skrattar.

I slutet av november 2021 kom Migrationsverket med ett nytt rättsligt ställningstagande om Afghanistan. Det ska styra myndighetens bedömningar av inkommande ärenden (Migrationsverket, 2021). Ställningstagandet identifierar fler grupper än tidigare som särskilt utsatta, bland annat minoritetsgruppen hazarer och personer som blivit "västerniserade", alltså lever enligt västerländska normer och värderingar. Eftersom nya grunder för asyl identifierats beviljades alla de afghanska medborgare som precis som Ajmal har ett utvisningsbeslut en ny prövning av sitt ärende. Ajmals beslut kom i mitten av juli. Avslag igen.

Samtidigt som det nya ställningstagandet kom upphörde inhibitionen, verkställighetsstoppet, av alla utvisningar till Afghanistan, men bristen på konsulära kontakter gör det praktiskt omöjligt för Migrationsverket att verkställa utvisningar till Afghanistan. I september 2022 har ännu ingen utvisning verkställts sedan talibanernas övertagande i augusti 2021 (Migrationsverket, 2022).

Juma kom också till Sverige 2015. En solig brittsommardag anlände han till centralstationen i Stockholm där folk med lappar som sa "välkomna" på olika språk tog emot honom. Sedan dess har saker förändrats.

– Att bli papperslös är lika med att hamna i utanförskap. Man räknas inte som människa. Så fort man går någonstans kräver de giltig id-handling, vilket man som papperslös inte har. Som på sjukhus: de säger bara "tyvärr, jag kan inte hjälpa dig"

eftersom man inte har ett giltigt id. Juma pluggade samhälle juridik på Kungsholmens gymnasium, en av de gymnasieskolor med högst antagningspoäng i Stockholm. Han gick ut med höga betyg.

– Jag försökte, även om jag var papperslös. Jag pluggade ändå. Jag gick till fem-sex skolor och frågade om jag fick komma in, men alla nekade. Till slut sa en privat skola ja. De frågade varje dag efter min adress, min id-handling... Efter en termin började jag i en kommunal skola istället.

Varför valde du samhälle juridik?

– Min uppväxt handlade om rättvisa och orättvisa. Jag valde samhälle juridik för att jag ville bli en person som kunde ändra situationen – om inte för alla så i alla fall för mig själv. Jag var väldigt intresserad av lagar och regler, samhällsbyggnad och sådant. Och jag tycker att jämlikhet och jämställdhet är viktigt. Vid sidan av skolan var jag engagerad i Ung Vänster.

Nu varken studerar eller jobbar Juma.

– Nu vet jag inte alls vad jag vill göra. Vi får se. Situationen ändrar din syn på livet, på framtiden... Just nu är jag inte så intresserad av statsvetenskap eller juridik. Jag är trött på politiker.

Hur ser en vanlig dag ut?

– Jag har väldigt svårt att sova så dagarna ser likadana ut med stress, ångest och ovisshet. Jag vet inte vad som ska hända. Det är en väntan på... vad säger man? Jag vet inte när

jag lyckas ta kontroll över situationen; min framtid. Varje plats jag bött på minns jag som skit, för jag kommer ihåg hur jag mådde när jag bodde där.

Har du jobbat svart under de här åren?

– Några månader, ja. På en byggfirma. Det var svårt, men det var betalt. Jag fick 60 eller 70 kronor i timmen. Vi hade ingen skyddsutrustning och jag bråkade med chefen. Jag gillar inte när människor utnyttjar andra. Även om man jobbar svart borde man få 120-130 kr i byggbranschen. Men det var enda gången. Jag gillar inte svartjobb. Det är mindre betalt och mycket stress och press. Du har inte rättigheter, du blir ägd av andra. Det känns som du är andras slav.

Har du arbetstillstånd?

– Jag har ansökt om arbetstillstånd men de har inte gett mig. De är ologiska. De vill inte att vi ska jobba, de vill att vi ska begå brott.

James Andersson har arbetat med frågor som rör utanförskap i tio år. Från dömda mördare via missbrukare och svårt psykiskt sjuka arbetar han sedan två år tillbaka med gruppen papperslösa unga. Tillsammans med ett stort antal civilsamhällesorganisationer bildade han vid början av pandemins utbrott våren 2020 Project Souldarity, vars syfte är att stötta unga som lever i utsatthet med boende, mat, psykosocialt stöd och juridisk hjälp. James är verksamhetsansvarig för projektet.

– Vi använder ett salutogent arbetssätt, där vi fokuserar på vad som faktiskt fungerar, snarare än alla de tusentals hinder som står i vägen. Man måste titta på helheten. Om man inte får möjlighet att agera som en vanlig samhällsmedborgare och studera eller arbeta får man jobba med de saker individen faktiskt har makt över. Fritiden, intressen, andra sätt att inhämta kunskap och påverka sin situation.

James menar att mötet med papperslösa är lättare än mötet med många andra grupper, men att långsiktigheten är svårare.

– Det finns inga löften att ge. När jag sitter i samtal med killar som sitter i fängelse kan jag säga "Om du gör det här kommer det bli bra". När jag sitter med en person som befinner sig i papperslöshet finns det inga garantier. Det är den största skillnaden: möjligheten att förmedla hopp.

Hur gör du det?

– Det är två perspektiv: det inre och det yttre. Det inre handlar om psykiskt och fysisk välbefinnande. Det yttre handlar om politik. Jag har försökt bygga en empowerment-modell där de unga själva engagerar sig, men det är utmanande.

James nämner Sartres begrepp serialitet – ett socialkonstruktivistiskt sätt att kategorisera människor genom att skilja mellan grupper och serier. Medan människor i grupper tenderar att känna tillhörighet till gruppen och de övriga medlemmarna förenas medlemmar i serier endast i relationen till materiella ting och de handlingar de utför i relation till tingen. Exempel: människor som väntar på ett flyg

är en serie, människor som i gemensam upprördhet över förseningar diskuterar vem på flygbolaget som bör kontaktas är en grupp.

– När du jobbar med missbrukare eller andra personer i grupp brukar det finnas någon typ av sammanhållning. Här handlar det om att alla ligger i ett vatten och ingen kan simma. När man väl kommit upp på stranden vill man inte hoppa i igen. Det gör det svårt att få gruppen engagerade för sin sak.

Det som behövs, menar James, är policyförändringar. Även papperslösa måste få rättigheter.

– Rätten att försörja sig, rätten att ha personnummer, rätten att gå i skolan, rätten att ha bankid... De är alla viktiga. Du kan inte ta del av samhället utan dem, du hamnar så långt utanför. Alternativen är civilsamhället, kriminalitet, självmord eller ytterligare flykt. Därför måste man också skilja på brott och brott, menar James.

– Jag tror alla jag har träffat har plankat på tåg eller stulit. Och drogförsäljning... Det är ett sätt att försörja sig. Man blir som miljön man befinner sig i. Vi ger inte papperslösa några valmöjligheter. Och om vi tittar på civilsamhället idag är det resursmobilisering vi håller på med. Det är vansinnigt! Och inte hållbart. Det vi behöver göra är en rättighetsmobilisering. Mitt mål med Project Soulidarity var att få civilsamhället att gå ihop. Om de största aktörerna samarbetar kan vi faktiskt genomdriva policyförändringar.

Trots att innehållet och sätten att implementerar dem på oupphörligen skapar huvudbry hos alla intresserade tycks de mänskliga rättigheterna slå an någonting i många människor. Tanken att vi endast för att vi är just människor, oavsett olikheter, hyser en rätt till rättigheter* tycks självklar. Ändå lyckas vi inte skapa ett sätt för människor att tillgodose sig sina rättigheter annat än genom någon typ av statstillhörighet, som medborgarskap eller uppehållstillstånd. Detta trots våra gemensamma åtaganden under de mänskliga rättigheterna och Agenda 2030, vars övergripande princip är "Leave no one behind" (UN Sustainable Development Group, 2022). Papperslösa hamnar mittemellan. Varför är det så svårt att inkludera?

Det svenska samtalet om migration präglas inte sällan av begrepp som kris och hårdare tag. Politikområdet sammankopplas med säkerhet: varje migrant blir ett hot mot den europeiska gemenskapen. Men vem bestämmer var gränserna för gemenskapen går; vilka som ingår i gruppen? Cirka tre procent av jordens befolkning är migranter just nu och siffran väntas stiga, inte minst eftersom det är personer som relativt är ekonomiskt välbeställda som tenderar att söka sig en framtid någon annanstans, och det samlade välståndet i världen ökar (De Haas et al., 2020; Bolling & Esbjörnsson, 2018). Sannolikheten för att människor hamnar mellan olika staters beskydd ökar därför, vilket aktualiserar frågan om papperslösas rättigheter. Vad är en mänsklig rättighet om inte rätten att som människa tillgodogöra sig sina behov i de situationer när de är som störst?

*En fras som myntades av Hannah Arendt efter andra världskrigets slut, se bl.a. Totalitarismens ursprung

Bristen på inkluderande politik hindrar inte svenska företag och privatpersoner från att utnyttja den billiga arbetskraft personer i papperslöshet ofta utgör (se bl.a.: Byggnadsarbetaren, 2021; Torp, 2019). Ajmal jobbar i skrivande stund på ett bygge söder om Stockholm. Eftersom han inte har arbetstillstånd är arbetet svart. Men förhållandena är bra, säger han.

– Vi har skyddsutrustning, munskydd och bra kläder. Det är annorlunda än på andra jobb. Innan jobbade jag med en vän, då rev vi sönder ett helt hus utan hjälmar. Men jag är inte en grinig shuno. Jag kommer inte att dö. I värsta fall slutar det med att jag skadar mig.

Källförteckning

Arendt, Hannah (2020). Totalitarismens ursprung. Tredje upplagan. Göteborg: Daidalos

Barnombudsmannen (2016) Barn på flykt – barn och ungas röster om mottagandet av ensamkommande.

<https://www.barnombudsmannen.se/stallningstaganden/publikationer/barn-pa-flykt---barns-och-ungas-roster-om-mottagandet-av-ensamkommande/> [Tillgänglig 2022-09-28]

Bolling, Anders & Esbjörnsson, Erik (2018) Miljardlyftet. Så förändras världen av ett växande Afrika. Stockholm: Ordfront

Byggnadsarbetaren (2021) Polisen kom tillbaka veckan efter – hittade papperslösa igen.

<http://byggnadsarbetaren.se/polisen-kom-tillbaka-veckan-senare-hittade-papperslosa-igen/> [Tillgänglig 2022-09-28]

De Haas, Hein, Castles, Stephen and Miller, Mark J. (2020) The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World. Sjätte upplagan. New York: The Guilford Press

Migrationsinfo. Papperslösa.

<https://www.migrationsinfo.se/migration/sverige/papperslosa/#/n-146-5>

[Tillgänglig 2022-09-22]

Migrationsverket (2021). Nytt rättsligt ställningstagande om Afghanistan.

<https://www.migrationsverket.se/Om-Migrationsverket/Pressrum/Nyhetsarkiv/Nyhetsarkiv-2021/2021-11-30-Nytt-rattsligt-stallningstagande-om-Afghanistan.html>

[Tillgänglig 2022-09-29]

Sveriges Radio (2022) Tusentals utvisningsärenden till Afghanistan men inget verkställs – "Känns hopplöst".

<https://sverigesradio.se/artikel/fortsatt-svart-att-utvisa-till-afghanistan> [Tillgänglig 2022-09-29]

SVT Nyheter (2017) Tiotusentals väntas gå under jorden.

<https://www.svt.se/nyheter/inrikes/polisen-tiotusentals-vantas-ga-under-jorden> [Tillgänglig 2022-09-24]

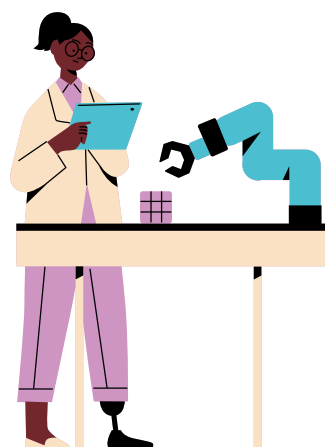
Torp, Elinor (2019) Vi, skuggorna. Ett Sverige du inte känner till. Stockholm: Leopold förlag

Transkulturellt Centrum (2022). Region Stockholm. Papperslösa.

<https://www.transkulturelltcentrum.se/vara-kunskapsomraden/migration-och-halsa/papperslosa/> [Tillgänglig 2022-09-24]

UN Sustainable Development Group (2022). Leave no one behind.

<https://unsdg.un.org/2030-agenda/universal-values/leave-no-one-behind> [Tillgänglig: 2022-09-25]

Julia Carlzon

Julia Carlzon har en kandidatexamen i mänskliga rättigheter och arbetar som kommunikatör på Oxfam Sverige. Hon besitter särskild kunskap inom företags ansvar, klimaträttvisa och urfolkens rättigheter. För hennes examensarbete om Folkmordskonventionen, samepolitik och Sverige mottog hon i juni 2022 ett stipendium inom kategorin "speciellt förtjänta studenter eller för insatser värda att uppmuntra" för den helt nya kunskap arbetet tillförde området. Vidare är hon semiprofessionell musiker.

Kapitel 3

Företags ansvar: den radikala idén att jämlik handel bör vara en självklarhet

Jag är 13 eller 14 år. Det är tjejkväll i Piteå, kuststaden i Norrbotten där jag växte upp. Tjejkvällen har vi i kompisgänget bokat in sen länge. Den innebär att alla tjejer och kvinnor i staden får köpa kläder, prylar och annat för rabatterade priser i centrum. Jag går runt på gågatan tillsammans med mina kompisar, med kontanter jag fått av mamma och pappa för att spendera hur jag vill. Det blir ett par jeans, en bh och en kjol. Plus en jacka. Plus ett till par jeans. Plus en t-shirt. Känslan är fulländad när vi allihopa går där på kvällen med så många påsar fyllda till bredden att vi knappt kan bära dem i våra händer. Att någon söm här och där i kjolen jag har köpt verkar vara på väg att gå upp spelar inte så stor roll. Det finns ingen tanke hos mig om att jag kommer ha den kjolen om ett år. Jag tänker inte heller på de människor som sytt de kläder jag har köpt, att de jobbar utan fackliga rättigheter och med en lön de inte kan leva på. Det finns heller inga tankar hos mig om att mina kläder någon gång kommer bli del av en massiv skräphög och förstöra miljön för människor på andra sidan jorden.

Jag var bara ett barn då, och visst går det inte att beskylla mig för världens orättvisor. Jag betedde mig normalt, hängde med i trender och hade roligt. Precis som hundratusentals

andra barn handlade jag kläder i sådär kvalitet, för otroligt lite pengar och som jag ett år senare hade behandlat så att de knappt gick att skänka bort till någon annan. De var skräp – och jag var redo att köpa nya. Nu, tio senare, är jag smärtsamt medveten om verkligheten. Jag är medveten om att i princip alla produkter, all mat och alla prylar jag skaffar kommer med mänskligt lidande på köpet. Min iPhone, mina linnebyxor, mitt keyboard och avokadon till tacosen. Någonstans i ledet har de människor som har bidragit till produktens existens fått sina mänskliga rättigheter kränkta. Vi är i dag i ett läge där vi knappt kan välja bort eller välja bättre. Personligen konsumerar jag så lite jag kan, då jag vet att överproduktion är ett av problemen. Jag tänker att konsumentmakten är stark och om fler köper färre saker kommer företagen tvingas tillverka mindre. Visserligen ligger det rent logiskt någonting i det, men den här texten är inte tänkt att skuldbelägga dig som läser. Du är troligtvis en individ i ett mycket rikt land och du är nog väl medveten om dina privilegier. Nog har säkert en skuldkänsla någon gång infunnit sig hos dig när du påminns om **hur andra människor, med mindre privilegier, har det?**

Vi ska titta på hur världen ser ut i dag. Vi ska jämföra oss i eländet. Vi ska bli arga. Och sen ska vi våga se en annan värld. Vi ska kasta myten om att det måste finnas de som svälter och lider. Vi ska krossa idén om att den globala ekonomin är något abstrakt väsen som vi inte kan påverka. Och vi ska se att en värld där företag verkar för rättvisa och jämlikhet inte är en idealistisk utopi, utan den verklighet vi är skyldiga att arbeta för.

Den neoliberala drömmen: ett vinnande koncept?

För att få någon slags kontext till dagens världsläge vad gäller multinationella företags oerhörda makt behöver vi titta tillbaka till 1970-talet. Globaliseringen gick bara snabbare, och antalet företag som verkade i flera länder samtidigt ökade (Wettstein, 2020). Under samma tid började regeringar inse att de hade allt mindre kontroll över dessa företag. John Ruggie, professor i mänskliga rättigheter och dåvarande specialrepresentant inom FN för företag och mänskliga rättigheter, var en nyckelperson inom rörelsen för att få företag att ta socialt ansvar. Han har talat om att det glapp i juridisk reglering som uppstod som ett resultat av dessa två parallella utvecklingar är det som lade grunden för en rörelse för företags ansvar. En annan faktor som bidrog var att flertalet människorättsförsvarare hade blivit besvikna på regeringar som inte skyddade rättigheterna, och de såg därför företag som en möjligtvis mer fruktsam måltavla (ibid.). Dessutom fanns en oro i länder med utbredd fattigdom om att företag kunde exploatera allt mer från deras marker utan konsekvenser.

Globaliseringen under 1970-talet förändrade alltså vårt sätt att tänka på rättvisa (Fraser, 2011). Innan dess hade såklart folkmord och svält upprört människor över gränser, men dessa händelser var undantag. Regeln var att rättvisa var något som sköttes innanför nationsgränserna. Men i och med uppkomsten av transnationella krafter, däribland företag, blev den avgränsningen inte lika tydlig. Det som händer i ett land påverkar människor i ett annat, och hur goda en

människors framtidsutsikter blir beror både på nationella och internationella skeenden.

Från FN:s håll började man försöka reglera företagens aktiviteter, utan större framgångar. En kod som skulle ålägga alla företag att **respektera mänskliga rättigheter och grundläggande friheter i länderna där de verkar** möttes av ett stort motstånd från företag och rikare länder, och blev aldrig klar (Wettstein, 2020). Visst kom OECD:s riktlinjer för multinationella företag 1976, med fokus på ansvarsfullt företagande, men dessa var frivilliga och innebar därav aldrig några juridiska krav.

Under 1990-talet ökade trycket igen, och flera civilsamhällesorganisationer pekade på att företag var delaktiga i människorättskränkningar. År 2000 grundades Global Compact med FN:s dåvarande generalsekreterare Kofi Annan i spetsen, ett frivilligt initiativ för företag som vill arbeta för att implementera hållbarhetsprinciper och ta steg för att nå FN:s globala mål. Även om det var ett av de mest framgångsrika initiativen på området har det även på senare år kritiserats hårt för att vara ett verktyg som företag gömmer sig bakom för att argumentera emot juridiskt bindande krav. 2011 trädde de välkända FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter i kraft (ibid.). Trots liknande kritik, att de endast var frivilliga principer, har de varit en god teoretisk grund som möjliggjort ökade krav på företag.

Vad jag målar fram här är en kamp mellan å ena sidan offer för företagens aktiviteter och människorättsförsvarare,

å andra sidan rika länder och företag som vägrat juridisktbindande krav. Varifrån kommer det här motståndet? Svaret finns, enligt mig, delvis i neoliberalismen. Definitionen på neoliberalism är knappast helt fastställd, men en övergripande definition som nog de flesta politiska teoretiker kan hålla med om står skriven i Stanfords encyklopedi om filosofi (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2021):

"Neoliberalism benämner idag generellt den filosofiska syn om att ett samhälles politiska och ekonomiska institutioner bör vara robust liberala och kapitalistiska, men stöttade av en grundlagsskyddad, begränsad demokrati och en blygsam välfärdsstat"

Richard Falk (2000), professor i internationell rätt vid Princetons universitet i USA, definierar neoliberalismen som en favorisering av liberal ekonomi, privatiseringar och en minimal stat . Enligt Falk innefattar ideologin även en tro på att fattigdom, miljöförstöring och sociala problem alla i sinom tid kommer lösas genom ekonomisk tillväxt och den privata sektorns goda hand. Enligt både Falk och Florian Wettstein, professor i företagsetik vid Sankt Gallens universitet i Schweiz, var neoliberalismens popularitet ett av de största

hindren för att företag skulle respektera mänskliga rättigheter (Wettstein, 2020). Företag skulle inte ha det ansvaret helt enkelt, utan det var upp till regeringarna i staterna att ordna, upp till den fria handeln att ordna.

Bubblan som sprack: ojämlikhet på steroider

Så var står vi i dag? Det är i mångt och mycket samma kamp som pågår – mellan fri handel och minimal stat å ena sidan, och juridisk reglering och transnationellt ansvar å andra sidan. 2020 tog ett antal civilsamhällesorganisationer i Sverige initiativ till uppropet Visa handlingskraft – som krävde att politikerna skulle införa en lagstiftning om företags ansvar för mänskliga rättigheter och att Sverige skulle verka för en effektiv lagstiftning på EU-nivå. Över 21 000 privatpersoner, 42 företag och 63 organisationer skrev under uppropet som lämnades till utrikeshandelsministern. Samma stöd finns i andra delar av Europa – en undersökning visade 2021 att över 80 procent av invånarna i flera europeiska länder, däribland Spanien, Tyskland och Slovenien, vill ha en lagstiftning om företags ansvar (Business & Human Rights Resource Centre, 2021).

2020 var också året då en lagstiftningsprocess inom EU påbörjades. Europaparlamentet gav EU-kommissionen i uppdrag att skriva ett utkast på en lagstiftning om just företags ansvar (Business & Human Rights Resource Centre, 2020) Civilsamhället jublade, och förväntningarna var stora. Två år senare, i februari 2022, kom EU-kommissionens utkast. Visst blev det världsnyheter inom sektorn, och flera andra regioner kollar just nu på Europa. Samtidigt var förslaget att endast en procent av alla företag i EU skulle omfattas av

kraven (EU-kommissionen, 2022/0051). Kritiker menar att det i förslaget finns kryphål för företag att undvika ansvaret längre ner i värdekedjorna, trots att det är där som de flesta kränkningar sker. En annan kritik är att intressenter, det vill säga de arbetare, lokalsamhällen, fackföreningar och människorätts-försvare som berörs av ett företags aktiviteter, enligt förslaget endast behöver konsulteras när det "anses vara relevant" – trots att det är de som drabbas hårdast av företags negativa påverkan.

När förslaget lades fram praktiserade jag på Oxfam Sverige, under sista terminen av min kandidatutbildning i mänskliga rättigheter. Tillsammans med organisationerna Amnesty, Fair Action, ForumCiv, Naturskyddsföreningen och Swedwatch skrev vi en kommentar där vi kritiserade förslaget hårt (Amnesty International Sverige, 2022). Vi förstod att lobbying från branschorganisationer måste ha påverkat EU-kommissionen, och vi uppmanade dem att skriva om – annars riskerade lagstiftningen att bli utan större effekt.

Just då kunde vi inte veta säkert exakt vilka aktörer som hade bromsat förslaget och bidragit till dess svagheter. Men i juni kom bomben: branschorganisationerna Svenskt Näringsliv och Dansk Industri hade varit två av de starkaste motståndarna under EU-kommissionens process. De hade lobbat kommissionen och tydligt bidragit till resultatet, enligt en rapport från Corporate Europe Observatory (2022). Ett argument som Svenskt Näringsliv framfört i panelsamtal tidigare under våren handlade om att svenska företag redan gör detta, att de redan har ett mycket bra hållbarhetsarbete

(ETI Sverige, 2022). Ett annat argument var den administrativa och ekonomiska bördan för framförallt små och medelstora företag. Det skulle helt enkelt kosta för mycket för dem att ha så kallade due diligence-processer igång, det vill säga pågående processer för att identifiera, åtgärda och förebygga kränkningar. Tongången låg på att inte bestraffa företag.

Att svenska företag ofta är i framkant vad gäller hållbarhet i jämförelse med många andra länders företag är det nog ingen som säger emot – men att de skulle ha due diligence-processer igång i enlighet med vad lagstiftningen skulle kräva stämmer inte. Det handlar inte om att svenska företag är värre än andra länders företag, eller att vi särskilt ska klämma åt och bestraffa just dem. Nej, det handlar om att svenska företag i mångt och mycket är som andra företag. H&M har varit delaktiga i människorättskränkningar gentemot de sömmerskor som syr deras klädesplagg, skoföretaget Kavat betalar inte levnadslöner till sina arbetare i Bosnien, och kvinnliga arbetare som plockar citrusfrukter å Coops vägnar blir sexuellt trakasserade på jobbet (Hodal för the Guardian, 2018; SVT, 2022; Oxfam, 2022). Problemet är inte svenska företag, problemet är den gängse affärsmodellen som innebor i princip alla företag. Det är ett systemfel – som kräver en systemlösning.

Frågan om bördan för företag har heller inga större grunder. För det första skulle kraven på företag stå i proportion till företagets storlek och kapacitet, i enlighet med FN:s vägledande principer. För det andra visar en studie

genomförd av EU-kommissionen att due diligence-processer inom små och medelstora företag skulle kosta 0,14 procent av ett företags årliga inkomster (European Coalition for Corporate Justice, 2020). Slutligen har flertalet företag, däribland små och medelstora sådana, förespråkat att lagstiftningen ska vara stark, utan kryphål och gälla alla företag – oavsett storlek (Öppet brev från 133 företag, 2022).

Trots att dessa juridiska diskussioner är viktiga vill jag också peka på verkligheten. Det som händer hela tiden. Varje dag förstörs miljö av företags aktiviteter. Varje dag tvingas arbetare acceptera en lön de inte kan leva på, säkerhetsrisker, sexuella trakasserier och noll fackliga rättigheter. Barnarbete, tvångsarbete, slavliknande förhållanden – listan över kränkningar kan göras lång. Ett mycket uppmärksammat fall är Rana Plaza-katastrofen. 24 april 2013 kollapsade en fabriksbyggnad på Rana Plaza i Bangladesh (Andersen för Arbetet, 2021). 1134 människor dog och över 2500 personer skadades. Offren var sömmerskor som sydde kläder till fast fashion-företag, däribland Walmart, Primark och Inditex (Zara). Det som verkligen är tragiskt är att sprickor i byggnadens fasad upptäcktes redan dagen innan katastrofen, varpå de flesta andra företag och den bank som huserade i byggnaden skickade hem sin personal. Men inte klädfabrikerna. Överlevare har efteråt vittnat om hur de skräckslagna gick till jobbet dagen för katastrofen, men på grund av hot om uppsägning eller indragen lön inte kunde stanna hemma. Än i dag har nästan ingen compensation getts till överlevare och familjer till de som omkom.

Det här är verkligheten. Rana Plaza är ett exceptionellt fall i

antalet skadade och döda, men det är inte unikt i vilka öden som arbetare runt om i världen möter. Är det då verkligen rimligt att prata om administrativ börda? Är det verkligen rimligt att prata om hur företag inte ska bestraffas? Det är ju människoliv vi pratar om.

Ett radikalt projekt: jämlik och rättvis handel

I början av texten skrev jag att jag inte ville skuldbelägga dig som individ. Jag ska nu berätta varför. Covid-19 blottade och förvärrade ojämlikheten i världen. Medan 99 procent av världens befolkning fick det värre under pandemin fick världens miljardärer det ännu bättre, visar en rapport från Oxfam (2022). Den extrema fattigdomen i världen har ökat mer än på 20 år, och samtidigt har världens miljardärer ökat sina förmögenheter mer än på 23 år. Medan vanligt folk har drabbats av stigande mat- och elpriser tjänar olje- och livsmedelsjättarna mångmiljardbelopp. Det globala handelssystem vi har är riggat för att gynna ett fåtal. Det finns fortfarande de som inte har fått tillgång till en dos covid-vaccin på grund av att de stora vaccintillverkarna inte vill sälja vidare eller dela med sig av recepten. Rimligt säger vissa, och menar att de är företag som har rätt att göra som de vill, att den fria handeln är en grundbult i våra samhällen som inte ska begränsas genom regleringar. Omänskligt säger jag, och menar att den globala pandemin som orsakat kris över hela världen får fortgå på grund av företagets egoism. Det är samma neoliberal idéer som tillåter detta att ske som också förhindrar framsteg inom företags ansvar.

Det är ett mörker som går bortom ditt val i butiken. Men det behöver inte vara såhär. Det finns massor av människor som vill något annat. Förutom aktivister, människorättsförsvarare och organisationer inom civilsamhället, finns många andra aktörer som ser att vår globala ekonomi inte fungerar. Bill Gates och Warren Buffet, fjärde respektive femte rikaste personerna i världen, vill själva bli beskattade i högre grad (Emmie för CNBC, 2019). De tycker att de betalar alldeles för lite. Internationella valutafonden (IMF) och Världsbanken har också fastslagit att konstant ekonomisk tillväxt absolut har resulterat i att miljontals människor inte längre är fattiga, men att den ekonomiska ojämlikheten samtidigt har ökat dramatiskt (Världsbanken, 2015). De menar att fri handel inte är nog, utan det behövs omfördelning av resurser – det behövs reglering.

Ofta när man talar om människorättskränkningar eller andra grova brott säger man att det handlar om moral, inte politik. Jag håller inte med. Det är ett retoriskt grepp som ska få oss att se att det går bortom "triviala politiska debatter", och att det är något som alla människor bör vara överens om med grund i vår gemensamma moral. Det är idealistiskt och beundransvärt, men inte effektivt – och inte sant. Att världen är så ojämlik är ett direkt resultat av politiska beslut, och vi måste därför prata politik när vi ska åtgärda problemen.

Vad ska jag göra då?, frågar kanske du som läser. Kan jag inte göra någonting? Jo, visst kan du det. Mitt största råd är att köpa mindre kläder och prylar. Hur kläder färdas över världen är en annan ojämlik historia som inte får plats här, men genom att markera mot överkonsumtion kan du påverka

din omgivning, och i längden företagen. Men hur gör man då med mat, som vi ju alla faktiskt behöver köpa? Ställ krav! På företagen, men framför allt på politiken. Det är inte rättvist att människorna som ser till att det finns färsk frukt att köpa för oss att njuta av själva inte kan leva på sina löner. Det är omänskligt. Och gå inte på retorik om fri handel, att det är så svårt att ha koll på sina leverantörsled, och att företag inte bör regleras. Redan i dag står vissa företag i fronten och visar vägen, stora som små. Det är möjligt.

Vi är så vana vid att världen är orättvis, att vissa är fattiga medan andra är rika. Att vissa människor behöver svälta, medan andra lever i överflöd. Att vi skulle kunna ha en global handel som är jämlik och rättvis är därför radikalt. Så låt oss då alltid komma ihåg att världens handelssystem är skapat av människor. Det är ingen naturlag att status quo måste råda. Det finns starka krafter som vill sätta stopp för kampen, men är vi nog många finns en annan värld att skåda i morgon. Det är hoppet vi måste hålla fast vid. Det är vår skyldighet.

Jag drömmer om en värld där företag inte kommer undan med greenwashing. En värld där offer för företags kränkningar kan kräva rättvisa i domstol. Där människorna som odlar vår mat har en inkomst de kan leva på. Där vi vet att våra smycken inte bidrar till skövling av Amazonas. En värld där företag som kränker mänskliga rättigheter hålls ansvariga. Där arbetare har makt över sina villkor. Där fackföreningar frodas och människor kan ta ledigt från sina jobb. Där de har makt över sin framtid.

Jag avslutar med ett citat från Angela Davis som jag ofta återkommer till: "Jag accepterar inte längre de saker jag inte kan förändra. Jag förändrar de saker jag inte kan acceptera."

Greenwashing, grönmalning, eller gröntvättning innebär att den som bedriver en verksamhet försöker skapa en bild, genom marknadsföring att vara miljövänliga och då, genom kommunikation, belysa enskilda miljövänliga insatser. De kan framhäva någon miljöåtgärd de gjort, som dock kan vara obetydlig jämfört med andra miljöstörningar företaget orsakar (Wikipedia, 2022).

Källförteckning

Amnesty International Sverige, 2022. EU-kommissionens lagförslag för mänskliga rättigheter och företagsansvar behöver stärkas.

<https://www.amnesty.se/aktuellt/eu-kommissionens-lagforslag-manskliga-rattigheter-och-foretagsansvar-behover-starkas/>

(Hämtad 2022-07-09).

Andersen, Ivar, 2021. Över tusen dog när Rana Plaza rasade – har världen hunnit glömma? Arbetet. 2021-04-23.

<https://arbetet.se/2021/04/23/over-1100-dog-nar-textilfabriken-rana-plaza-rasade/> (Hämtad 2022-07-09).

Business & Human Rights Resource Centre, 2020. Commissioner Reynders announces EU corporate due diligence legislation. 2020-04-30.

<https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/commissioner-reynders-announces-eu-corporate-due-diligence-legislation/> (Hämtad 2022-08-30).

Business & Human Rights Resource Centre, 2021. YouGov poll reveals over 80% of EU citizens in the countries polled support EU laws to hold companies accountable for harms to people & environment.

<https://www.business-humanrights.org/fr/derni%C3%A8res-actualit%C3%A9s/yougov-poll-reveals-over-80-of-eu-citizens-support-eu-laws-to-hold-companies-accountable-for-harms-to-people-environment/>

(Hämtad 2022-07-09).

CONCORD Sverige, 2020. Visa handlingskraft.

<https://visahandlingskraft.nu/> (Hämtad 2022-07-09).

Corporate Europe Observatory, 2022. Inside Job.
<https://corporateeurope.org/en/inside-job> (2022-07-09).

ETI Sverige, 2022. EU-kommissionens lagförslag om due diligence för mänskliga rättigheter och miljö. YouTube. 2022-03-18.
<https://www.youtube.com/watch?v=qj6Ae6fgDcE> (Hämtad 2022-08-30).

Europakommissionen, 2019/1937. Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on Corporate Sustainability Due Diligence and amending Directive (EU) 2019/1937. 2022-02-23. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:bc4dcea4-9584-11ec-b4e4-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF (Hämtad 2022-08-30).

European Coalition for Corporate Justice, 2020. Debating Mandatory Human Rights Due Diligence Legislation, 12. 2020-11.
<http://corporatejustice.org/wp-content/uploads/2021/03/debating-mhrdd-legislation-a-reality-check.pdf> (Hämtad 2022-08-30).

Falk, Richard A, 2000. Human Rights Horizons : The Pursuit of Justice in a Globalizing World. London: Rutledge.

Fraser, Nancy, 2011. Rättvisans mått : texter om erkännande, omfördelning och representation i en globaliserad värld. Stockholm: Bokförlaget Atlas.

Hodal, Kate, 2018. Abuse is daily reality for female garment workers for Gap and H&M, says report. The Guardian. 2018-06-05.
<https://www.theguardian.com/global-development/2018/jun/05/female-garment-workers-gap-hm-south-asia> (Hämtad 2022-08-30).

Internationella valutafonden, 2022. Causes and consequences of income inequality. <https://www.imf.org/en/Publications/Staff-Discussion-Notes/Issues/2016/12/31/Causes-and-Consequences-of-Income-Inequality-A-Global-Perspective-42986> (Hämtad 2022-08-30).

Öppet brev från 133 företag, 2022. Making EU legislation on mandatory human rights and environmental due diligence effective, 2022. 2022-02-08. https://media.business-humanrights.org/media/documents/EU_business_statement_Feb_2022.pdf (Hämtad 2022-08-30).

Martin, Emmie, 2019. Warren Buffet and Bill Gates agree that the rich should pay higher taxes. CNBC. 2019-02-26. <https://www.cnbc.com/2019/02/25/warren-buffett-and-bill-gates-the-rich-should-pay-higher-taxes.html> (Hämtad 2022-08-30).

Oxfam International, 2022. Profiting from pain. 2022-05-23. <https://oi-files-d8-prod.s3.eu-west-2.amazonaws.com/s3fs-public/2022-05/Oxfam%20Media%20Brief%20-%20EN%20-%20Profiting%20From%20Pain.%20Davos%202022%20Part%202.pdf> (Hämtad 2022-08-30).

Oxfam Sverige, 2022. Vårt samarbete med Coop. <https://www.oxfam.se/vart-samarbete-med-coop> (Hämtad 2022-08-30).

Riksdagsseminarium, 2022. "Ny EU-lag om företags hantering av risker i sina värdekedjor - vilken linje bör Sverige driva?", 2022-04-06.

Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2021. Neoliberalism. 2021-06-09. <https://plato.stanford.edu/entries/neoliberalism/> (Hämtad 2022-08-30).

SVT, 2022. Avslöjar: Kavats anställda har 2500 lön - kan inte leva på sin inkomst. SVT. 2022-03-29. <https://www.svt.se/nyheter/granskning/ug/avslojar-kavats-anstallda-har-2-500-i-lon-kan-inte-leva-pa-sin-inkomst> (Hämtad 2022-08-30).

Världsbanken, 2015. Governments should focus on shared prosperity to address inequality. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2015/10/01/governments-focus-shared-prosperity-inequality-world-bank-group-president> (Hämtad 2022-08-30).

Wettstein, Florian, 2020. "The History of 'Business and Human Rights' and its Relationship With 'Corporate Social Responsibility'". I Research Handbook on Human Rights and Business, Surya Deva och David Birchall (red.), 23-45. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Wikipedia, 2022. Greenwashing. <https://sv.wikipedia.org/wiki/Greenwashing> (Hämtad 2022-09-30).

Hibo Yusuf Ahmed

Hibo Yusuf Ahmed läser under höstterminen 2022 sin femte termin på Politics kandidatprogram vid Linköpings universitet och genomför just nu sin praktik på svenska ambassaden i Nairobi. Hibo brinner för jämlikhetsfrågor, särskilt ungas rätt att synas och höras i samhället.

Kapitel 4

Gränsöverskridande vänskap – botemedlet mot världens ondska

Kommer ni ihåg när man hade brevkompisar som typ nioåring? Min lilla grundskola hade ordnat ett brevväxlarprogram med en grundskola i Peking. Min brevvän hette Li. Hon gick i tvåan precis som jag gjorde på den tiden. Jag och Li upptäckte fort att vi var väldigt lika, trots alla våra ytliga skillnader. Vi båda gillade att skriva, att spela basket och att leka med vänner. Kanske inte så banbrytande intressen för nioåriga flickor, men vår relation blev väldigt speciell. Vår vänskap var gränsöverskridande. Det året jag brevväxlade med Li hölls de Olympiska spelen i Peking. Det var så roligt att se OS på teve och veta att jag hade en personlig förankring till Peking genom Li. Att OS skulle hållas i Peking var kontroversiellt och det var många som ville bojkotta evenemanget på grund av de bristande mänskliga rättigheterna och det politiska styret i Kina. När jag lärde mig mer om orättvisorna, i den kapacitet en nioåring kunde förstå, tänkte jag också på Li. Vi var lika på så många sätt och ändå var våra liv så olika. Livet var orättvist.

Hibo – en produkt av vår globala värld

Rättvisa kan vara det mest upprepade ordet inom globala frågor och det finns en anledning till det. Med risk för

filosofisk djupdykning: ordet rättvisa är väldigt enkelt men samtidigt extremt komplext i min åsikt. Just för att vår definition av rättvisa är djupt präglad av våra individuella referensramar. Vad jag definierar som rättvisa skiljer sig troligtvis från din definition. För att förstå min världsbild och hur jag tror man kan delvis uppnå min idé av rättvisa, behöver ni veta vem Hibo faktiskt är.

Jag ser mig själv som en produkt av vår globala värld. Med det syftar jag på att min världssyn grundar sig på flera verkligheter – som kvinna, som svensk och som minoritet. Våra identiteter avgör till stor del hur vi upplever världen. Sedan jag var liten har jag exponerats för flera olika typer av kulturer, språk och människor. Min bakgrund tillsammans med samtalen jag haft med de fantastiska människor som jag har omringats av har utformat min uppfattning om världen och dess orättvisor.

Rent faktamässigt är jag 23 år gammal, född och uppvuxen i den lilla universitetsstaden Lund. Tacksamt nog har jag växt upp i trygga miljöer med goda utbildningsmöjligheter. Men jag har sedan tidig ålder förstått att inte alla har fått ett lika skyddat och bekvämt liv som jag har haft och fortfarande har. Som liten reste jag en del till Kenya och Tanzania och hälsade på släkt. Det har skett en enorm utveckling i Kenya sedan första gången jag åkte dit 2004. Urbaniseringen har lett till tätt bebodda städer, infrastrukturen har byggts för fullt, numera finns det fina vägar ända från huvudstaden Nairobi till kuststaden Mombasa. Detta är till stor del på grund av **globaliseringen**, som är ännu ett väl använt ord inom ramen för internationella frågor. Utvecklingen i Kenya

har till stor del skett på grund av utländska investerare, exempelvis är det kinesiska företag som har byggt tågbanorna som har moderniserat och effektiviserat transporten mellan de stora städerna och kusten. [Nationalencyklopedin](#) beskriver globalisering som en "förändringsprocess varigenom stater och samhällen över hela jorden knyts samman i ömsesidiga beroendeförhållanden".

Det finns många aspekter av fenomenet globalisering, men jag vill fokusera på den sociala globaliseringen. Det humana kapitalutbytet, de sociala interaktionerna, det emotionella utbytet som möjliggjorts i dessa Zoom, Instagram- och Twittertider. Förutom brevväxlingen med Li så sträckte sig min sociala cirkel som liten ofta inte förbi min stadsdel. Många av mina vänner bodde på samma gård, vi knackade dörr och sedan gick vi ut och lekte i timmar. I takt med digitaliseringen så har den sociala globaliseringen skapat unika tillfällen som inte längre geografiskt begränsar vänskap. Du är två klick ifrån att skapa vänner över hela jorden, något jag finner både surrealistiskt och fantastiskt.

Jag kan erkänna att jag inte fullt ut har utnyttjat möjligheten att skapa kontakt med människor över hela världen. De flesta av oss växer upp i homogena miljöer. Våra umgängen är ofta med människor med samma bakgrund som oss, kanske också samma utbildningsnivå och liknande referensramar. Trots att jag växte upp i områden där många barn hade olika kulturer och religioner var vi rätt lika på många andra sätt. Det var främst vår svenska identitet som förenade oss. Det var först efter gymnasiet som jag knöt kontakt med människor

utanför min så kallade svenska homogena bubbla, främst genom att jag befann mig utomlands. Mitt sista år på gymnasiet flyttade jag till Kenyas huvudstad Nairobi med min familj och min tid där var en ögonöppnande period för mig. Jag träffade släkt, lokala volontärer på organisationer, personal på min skola, min mammas kollegor och mina vänners vänner som hade växt upp i olika delar av världen. Vissa delade jag ursprung med, men trots att vi kunde relatera över det så fanns det en klyfta mellan oss. Vi levde i två olika verkligheter.

Jag är väldigt tacksam för alla fina själar jag träffade under min tid i Nairobi, för de gjorde mig visare, mer förstående, mer empatisk. Tidigare letade jag alltid efter likheter som förenade mig med andra, vilket jag fortfarande tycker är viktigt, men jag har lärt mig att det är ännu viktigare att ta till sig av våra olikheter och utbyta erfarenheter. Det är så vår världsbild och förståelse växer sig större, som inte begränsar oss till den svenska referensramen.

Oavsett om jag har varit nio år och brevväxlat med Li eller 17 år och bott i Kenya så har jag alltid varit intresserad av varför vår värld ser ut som den gör. Hur samhällen organiseras, vilket inflytande politik, intresseorganisationer och institutioner har över människors vardag och framtid. Med mina erfarenheter från Kenya i bagaget bestämde jag mig som 20-åring för att välja aktivist-starterpackutbildningen: statsvetenskap med en twist av lite nationalekonomi. Målet var att göra skillnad **på riktigt**. Klyschigt, men sant. Jag hade mött så inspirerande och drivna unga personer och jag ville vara en del av det,

inte bara i Sverige, utan tillsammans med unga över hela världen. Men först behövde jag få en teoretisk bas att stå på och se världen utifrån akademins ögon.

Min nuvarande bild av världen

Allt som händer i världen just nu kan vara svårt att smälta. Vi matas konstant nyheter om de humanitära katastroferna och på något sätt blir man mindre och mindre känslig för hemskheterna, tills de är bara ännu en nyhet. Det känns inte äkta.

Det finns två sidor av myntet. Å ena sidan har vi modernitetens goda arv. Du kan smaka på mat från alla världens hörn, du kan konsumera globala nyheter med bara några klick, du kan nå hela världen från din egen soffa. Vilken grej alltså! Å andra sidan har vi en värld som präglas av krig, inskränkande av mänskliga rättigheter och en konstant oro över morgondagen för många människor. Jag beskrev precis min värld, de två sidorna av myntet. Men för vissa finns det bara en sida. De har inte privilegiet att uppleva den goda sidan av denna värld.

I slutet av 2021 befann sig nästan [90 miljoner människor befann sig på flykt](#) enligt UNHCR. Vi har sett barn, vuxna och familjer från Syrien, Irak, Palestina, Afghanistan, Somalia och flera andra länder fly från krigsdrabbade områden – från deras hem. Många minns flyktingkrisen 2015 när drygt 1,3 miljoner människor reste livsfarliga vägar, många av dem på överfulla båtar, över medelhavet för att söka säkerhet i Europa. Tusentals av dem miste livet under denna färd,

många av dem barn. Mottagandet av människorna blev en hetsig politisk debatt, vilket resulterade i trångbodda flyktingläger vid flera landsgränser medan beslutet om deras framtid i Europa övervägdes.

Efter denna historiska flyktingvåg triggades bland annat en våg av växande nationalism bland många europeiska länder. Brexit, Storbritanniens beslut om att lämna EU, är ett exempel. En av orsakerna att Storbritannien lämnade EU, som har [diskuterats](#) av bland annat Forbes, var hanteringen av flyktingar på mellanstatlig nivå. Storbritannien menar att EU:s bestämmelser av flyktingmottagande blev ett nationellt problem. EU tog besluten och länderna fick hantera efterspelet, som de ansåg blev rätt stökigt, för att uttrycka mig diplomatiskt. Sedan flyktingkrisen har vi också sett en växande trend av immigrationskritiska partier i flera länder i Europa, inte minst i Sverige.

Flyktingmottagande blev ett hett ämne igen i februari 2022 när Ryssland invaderade Ukraina. I maj 2022 befann sig [100 miljoner människor på flykt](#), enligt UNHCR. Jag har upplevt en enorm solidaritet och empati bland europeiska medborgare för ukrainska flyktingar. Jag har sett allt ifrån Facebookprofilbilder med ukrainska flaggan och LinkedIn-inlägg för att försöka integrera ukrainska flyktingar på arbetsmarknaden, till skolor som har anpassat undervisningen för att ukrainska barn ska få möjligheten till ordentlig skolgång.

Stora insatser har gjorts, inte minst den omtalade vårbudgetändringen som riksdagen lade fram 2022, som

föreslog budgetnedskärning (läs biståndsavräkningar) på ca 9,2 miljarder kronor för att bekosta flyktingmottagandet från Ukraina.

Sverige hade ett expansivt flyktingmottagande även under flyktingkrisen 2015. Det som skiljer sig mellan de två händelserna, i min uppfattning och som också har belysts i media, är den humanitära responsen. Journalister förklarar skillnaden i responsen till stor del genom fenomenet **närhetsprincipen**, som innebär att ju närmare geografiskt eller kulturellt en händelse är desto mer uppmärksamhet och respons får den. Med alla hemskheter i världen och i takt med framväxten av fenomenet "fake news" på olika nyhetsforum är det svårt att inte bli avtrubbad. Vi exponeras för och konsumerar så mycket nyheter att till slut begränsas våra känslor till vår trygghetszon, vilket triggar starkare reaktioner när vi känner att nyheterna vi ser faktiskt kan påverka oss. Rysslands invasion av Ukraina är nära. Det kan hota vår egen säkerhet och Sverige, som har tidigare har varit ett neutralt land, har i skrivande stund ansökt om att gå med i försvarsalliansen Nato. Allt känns på riktigt.

Men vad är faran med att omvärldens händelser inte känns, på riktigt? Vi tappar det jag anser är det dyrbaraste vi har – vår humanitet och vår förmåga att vara empatiska. Digitaliseringen har fört oss närmare varandra, men trots detta upplever jag att vi har en tendens att bara bry oss om saker när det händer på vår bakgård. Den verkligheten utformar samhället vi kommer lämna kvar, den våra unga ska leva i och ta efter.

Ett ljus som vi kan se globalt är den drivande kraften bland unga. Inte minst i klimatrörelserna. Sveriges unga stolthet, Greta Thunberg, väckte medvetenhet genom hennes skolstrejk för klimatet. Skolstrejkerna spreds som en löpeld och tusentals unga över hela världen gick ihop och strejkade för att utkräva världsledare på ansvar och agerande för klimatet i en rörelse som blev känd som **Fridays for Future**. Det kändes som att vi var närmre varandra när vi kämpade för samma sak. Helt plötsligt spelade ingen roll om du var en ung han, hon eller hen från Sverige, Guatemala, Madrid, Kenya, Sydafrika eller USA. Vi delade samma ambition – att skapa en bättre och mer hållbar värld.

Min framtidsvision

Jag vill förklara min framtidsvision för er. Men först vill jag uppmana er till att själva fundera över vad ni anser är en rättvis värld. Vilken utopi drömmer ni om?

Nyckelorden till min utopi är empati och solidaritet. Jag drömmer om en empatisk värld som inte begränsas av närhetsprincipen och en värld där barn får lära känna varandra över hela världen.

Utopin är skapad utifrån mina åsikter, erfarenheter, bakgrund. Min idé är viktig (ursäkt narcissismen), precis som din idé av rättvisa är viktig. För att vi ska inrätta sann rättvisa i världen krävs det att alla är inkluderade, för utan inkludering kan sann rättvisa aldrig uppnås. Då uppstår frågan: hur ska alla inkluderas? Det är inte realistiskt att varenda människa ska få ha en direkt talan, precis som i vilken demokratisk

institution som helst. I Sverige har vi exempelvis en representativ demokrati. Vi röstar på partier, och de i partierna för vidare vår talan. I slutändan handlar det om att allas åsikter ska få en chans att representeras. Inom globala frågor talas det mer och mer om vikten av representation. Utvecklingsarbete sker inte utan samarbete. Om du ska organisera ett projekt för att bygga en lekplats anställer du inte fyra ingenjörer med samma utbildning, färdigheter och erfarenheter. Du vill såklart att alla i teamet tillför en unik aspekt som kan göra lekplatsen så bra som möjligt, det kräver att möjligheter och lösningar ses utifrån olika perspektiv. Projektet kanske därför kräver representation av barnens perspektiv och behov, en ingenjör, en arkitekt eller liknande. I globala frågor gäller samma princip. Alla har rätt att på något sätt synas, höras och tycka till i frågor som påverkar oss alla. Representation är inte ett privilegium för få, utan en nödvändighet för alla.

Jag har tidigare talat om de unika digitala möjligheterna som finns till att knyta kontakt med människor i princip var som helst på jorden genom internet. Därför tror jag att vi behöver implementera globala nätverk tidigt i skolgången. Detta kan göras digitalt, och då tror jag att vi kan initiera nyfikenhet och empatiska förmågan hos fler. Det måste vara en insats som kommer uppifrån, en systematisk förändring i den svenska skolgången. Sverige har goda diplomatiska relationer med omvärlden. Vi skulle kunna skapa gemensamma kurser i språk, i ledarskap, i retorik. Det är nyttiga erfarenheter som kan föra samman barn från olika ändar av världen till samma digitala klassrum. Något man sedan kan bygga vidare på. Detta kanske låter ambitiöst men allt som inte har gjorts låter

omöjligt – tills det faktiskt genomförs. Jag har träffat fantastiska människor som på olika sätt är engagerade i utvecklingsfrågor, och de har berikat mitt synsätt och även fått mig att implementera representation i den mån som är möjligt i projekt jag driver. Majoriteten av dessa människor har jag träffat genom ideella engagemang. Utmaningen med detta förutsätter att du har viljan och dedikationen.

Tänk om jag hade fått dessa insikter redan i min skolgång? Vad hade hänt om jag inte velat bli statsvetare, inte sökt mig till sådana utrymmen, hade jag haft samma bredd i mina tankar? Men problemet bottnar i att kampen om global rättvisa påverkar oss alla och inte bara de statsvetarstudenter som går med i Röda Korsets Ungdomsförbund eller någon som skriver för FUF:s magasin. Min brevkompis Li var inte enbart en vän som delade samma intressen, utan vårt band gav mig ett bredare perspektiv och framför allt initierade den en nyfikenhet inom mig. Du behöver inte vara en eldsjäl för att driva global rättvisa, vi behöver medmänniskor med empati som värderar representation högt. Jag tror genuint att vi kan komma en lång väg med att inrätta globala nätverk redan i grundskolan. Om vi känner fler runtom i världen kan vi till exempel motarbeta närhetsprincipen. Som människor måste vi prioritera mänsklig kontakt, bryta ner barriärerna till andra människor utanför Sveriges och Europas gränser. Bygga upp ett solidariskt tankesätt bland våra unga, för i det långa loppet är det är dem som tar vidare stafettpinnen för att skapa en jämlik värld.

En uppmaning till unga

Den här texten du läser är mitt bidrag till FUF:s antologi. Jag delar mina tankar med er i hopp om att det ska sätta igång era tankar. Varför ser vår värld ut som den gör? Varför tror ni att empatin brister? Vad kan vi göra, och framför allt – vad kan du göra?

Sann global rättvisa är ett pussel. Min text i denna antologi är bara en pusselbit av en miljards pusselbitars visioner. Jag vill därför avsluta med en uppmaning – skriv ner din pusselbit och dela den med andra! Mycket i denna värld kräver någon sorts kapital, vare sig det är socialt, ekonomiskt eller annat. Men det dyrbaraste vi har är våra tankar och vår drivkraft och det är helt under din kontroll. Fundera, visualisera dina tankar och våga dela med dig. På så sätt bygger vi en gemenskap och en ny framdrivande generation som kan ta vara på vår jord och dess medmänniskor.

Karl Fahlvik

Döpt till Karl Fahlvik, men alltid kallad Kalle, läser för närvarande sitt andra år på sin master inom global utveckling på Sciences Po, Paris. Han är också invald i FUFs nationella styrelse och har tidigare varit inblandad i FUFs lokalgrupper. För närvarande utför han sin praktik inom internationella skattefrågor på Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling (OECD) på det kapacitetsbyggande initiativet Tax Inspectors Without Borders mellan OECD och FN:s utvecklingsprogram (UNDP).

Kapitel 5

Om inte fikabröd är universella, kan värderingar vara det?

2022 är inte bara året för FUF:s 50-årsjubileum, utan det är också 100-årsjubileumet på det som många räknar som starten på den moderna världen. 1922 skedde betydande händelser inom kultur, teknik och politik som vi fortfarande ser efterdyningarna av idag. Radion etablerades i samhället och BBC grundades. Upptäckten av Tutankhamons grav i konungarnas dal i Egypten blev en av de första globalt uppmärksammade nyheterna. James Joyce släppte romanen *Odysseus*, vilket blev starten på den litterära eran som kom att kallas för modernism. Italienske Benito Mussolini blev den första fascistiska ledaren i Europa. I Sovjetunionen drabbades Vladimir Lenin av en stroke, vilket öppnade dörren för Josef Stalin att ta kontroll över landet. I Tyskland blev känningarna av hyperinflationen kraftigare och regeringen begärde ett tillfälligt stopp på de hårda straffavgifterna som landet tvingades betala som följd av förlusten i första världskriget. Under 1923 skulle inflationen fortsätta växa lavinartat och en man vid namn Adolf Hitler gjorde sitt första försök till att ta makten genom Ölkällarkuppen.

Samtidigt som detta skedde i Europa avvecklades det Ottomanska riket efter 600 år som stormakt i Mellanöstern och Nordafrika, och en rad nya stater uppstod. Turkiet

byggde sin nationella identitet kring sekulära och nationalistiska värderingar, vilket kom att bli slutet på det muslimska kalifatet och inledningen på ett förtryck mot landets kurder. Det brittiska mandatet i Palestina klubbades igenom i det nybildade Nationernas Förbund, vilket lade grunden för dagens konflikt i Israel och Palestina samt formationen av Jordanien. Frankrikes mandat i Syrien och Libanon klubbades igenom året efter. Dessutom bildade Storbritannien två nya kungadömen i Irak och Egypten samtidigt som en ny dynasti i Iran gjorde militärkupp och kom att kontrollera landet fram tills den islamiska revolutionen 1979.

Under de följande 100 åren efter 1922 har de västerländska stormakterna försökt implementera sina egna demokratiska, sekulära och ekonomiska värderingar i regioner som har varit kulturellt annorlunda från oss, men mänskligt lika. Fram till Sovjetunionens fall var detta ett verktyg för att stoppa kommunismens framfart och efter 2001, som en reaktion på 9/11, för att stoppa framfarten av våldsbejakande islamistiska grupper. Verktygen för att uppnå detta har inneburit vänskapsband med regimer för att skapa kortsiktig stabilitet och regionala samarbetspartners, samt ett spelande av minoriteter och grupper mot varandra för att söndra och försvaga.

Om än något svepande kan vi se att detta tillvägagångssätt, framför allt i Mellanöstern och Nordafrika, har bidragit till krig, kollapsade stater, etniska rensningar och en obeskrivlig mängd mänskligt lidande. Dessa teman finns utspridda i nästan alla regionens länder. För att nämna några exempel,

inbördeskrig i Algeriet, inbördeskrig och invasioner i Libanon, inbördeskrig och invasioner i Irak, inbördeskrig och saudiskt samt iranskt ingripande i Yemen, inbördeskrig samt Nato-, saudiskt, turkiskt och iranskt ingripande i Libyen och inbördeskrig samt amerikanskt, brittiskt, franskt, turkiskt, iranskt, israeliskt, ryskt ingripande i Syrien. I mellanöstern har dessutom regionens enda demokrati skapat något som mänskliga rättighetsorganisationer beskriver som ett apartheidsystem mot människor som råkat födas i ockuperade Palestina (OHCHR, 2022).. Vidare har ideologier som islamism fötts som en reaktion för att återta den upplevda förlorade identitet som uppstod med västvärldens imperialistiska ingång. Islamismen fick sin framfart efter att Storbritannien försökt skapa sekularisering och liberalisering i Egypten och har sedan dess spridits över hela regionen och muteras till de extrema och våldsamma grupper som idag begår terrordåd världen över (Cleveland & Bunton, 2018). Detta har skapat en enorm osäkerhet och instabilitet vilket har bidragit till att försvaga det demokratiska arbetet i Europa och USA.

Det är tydligt att misslyckanden i Mellanöstern, så som invasionen i Irak, ett blodigt inbördeskrig i Syrien, IS framfart och vågorna med flyktingar som dessa händelser har resulterat i, har kunnat användas av antidemokratiska krafter i Europa och USA för att träda in i politiken och försvaga det demokratiska samhälle vi eftersträvar. I länder som bland annat Italien, Frankrike, Sverige och USA har högerextrema politiker kunnat bygga en plattform genom retorik som bygger på främlingsfientlighet som uppstått som svar på flyktingströmmar. Därmed finns en koppling mellan den

västerländska jakten på demokrati och liberalism i Mellanöstern och undermineringen av demokrati här i Europa och USA. Om vi verkligen värnar vi om vår egen demokrati, måste vi nu våga fundera på om detta tillvägagångssätt verkligen gynnar någon. Den absolut viktigaste frågan inom global utveckling, enligt mig, handlar därför om hur västvärlden kan förstå hur vi ska utveckla, skydda och främja samarbete, mänskliga rättigheter och ett inkluderande statsskick i regioner som Mellanöstern, där vårt förtroende är skadat efter år av misslyckade förslag och ingripanden.

Så, vem är jag?

Jag vill börja med att säga att syftet med denna text är **inte** att presentera en lösning. Den är heller inte menad att vara perfekt, den är menad att provocera och väcka tankar kring ämnet värderingar och spridandet av dem. Anledningen till detta är att denna diskussion ofta ställs mellan två poler; den ena anser att ingen kultur är bättre än någon annan och den andra anser att den västerländska är bäst. Denna debatt blir kontraproduktiv och misslyckas med att fånga upp de nyanser som är nödvändiga för hitta en väg framåt. Jag vill därför dra mitt strå till denna stack, dels för att själv bättre förstå balansen mellan dessa två ytterligheter, men också för att se hur jag kan utvecklas och förstå saker bättre.

Jag är en 25-årig student från Stockholm som har tagit en kandidat inom mänskliga rättigheter och Mellanösternstudier och läser för närvarande en master inom global utveckling i Frankrike. Jag kom in i FUF när jag var med och skapade och

engagerande mig i lokalgruppen FUF Malmö. Och för närvarande sitter jag min andra mandatperiod i FUF:s styrelse. Just nu gör jag en praktik på Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling (OECD) inom internationell skatt med fokus på bygga förmåga att beskatta internationella företag i utvecklingsländer. Detta kombinerar jag med ett intresse i luddigare frågor så som spridandet av kultur och värderingar, vilket jag skriver om idag!

Så, vad är vi?

Det finns självklart inget enkelt svar på denna fråga, och alla som utger sig för att ha ett svar på den, bör ses med misstanke. Det finns dock vissa trender som jag i denna text skulle vilja belysa. När den moderna eran inleddes 1922 fanns det två institutioner som haft stort inflytande på västvärldens sätt att tänka och vara: Krig och kristendom. Dessa två institutioner har i min mening haft den absolut största inverkan på varför vi är som vi är. Krig är, trots och tack vare sina hemskheter, tragedier och destruktivitet, en viktig kugge i den mänskliga utvecklingen. Sedan starten på den nerskrivna mänskliga historien har krig drivit utvecklingen framåt. Historikern Margret MacMillan skriver om krig och samhället:

"We need to pay attention to war because it is still with us. We need to know about its causes, its impacts and how to end it and how to avoid it. And in understanding war we understand something about being human, our ability to organise ourselves, our emotions and ideas, and our capacity for cruelty as well as for good." (MacMillan, 2020)

Krig har länge styrt historien och i Europa har krigets historiska process varit världshistoriens absolut blodigaste. Jakten på makt, resurser och nationell ära kom att sträcka sig från Alsace-Lorraine i hjärtat av Västeuropa, ut till världens alla hörn.

När den moderna eran inleddes 1922 hade stormakterna i Europa redan varit delaktiga i flera globala krig mot varandra. Den senaste av dessa globala konflikter skulle bli världshistoriens blodigaste och brutalaste. Den skulle se en nivå av ursinnigt våld, folkmord och massförstörelse, som tidigare aldrig bevitnats i mänsklighetens historia. Ur denna konflikt skulle segrarna etablera FN och de universella mänskliga rättigheterna. Den internationella världsordning vi ser och åtnjuter idag är således huvudsakligen på plats för att stoppa oss själva från att återgå till samma barbariska beteende i framtiden. Så att det ens finns något som våra grundläggande och universella mänskliga rättigheter och internationell lag är alltså inte en produkt av vår egen godhet eller framgång utan huvudsakligen av vår egen brutalitet.

Idag finns dessutom en etablerad moralisk överlägenhet bland västerländska grupper mot länder och regioner vi upplever inte nått samma nivå av upplysning som vi. Detta kan ses i samtalen kring islam och huruvida religionen behöver moderniseras och acceptera den sekulära idén kring religionernas roll i samhället. Kring detta kan man såklart hålla mer eller mindre logiska och historiskt förankrade argument. Men problemet uppstår när vi tar på oss rollen att lära ut och uppfostra. För det första gillar ingen att bli tillsagd vad man bör tycka och tänka. För det andra

kommer denna "omskolning" från länder som inte bara deltagit i mänsklighetens blodigaste och brutalaste process, utan en process som kommit in och förstört länderna vi idag vill "omskola". För medan den europeiska processen oftast har fått ske på egen hand, stämmer detta nödvändigtvis inte in på andra regioner. Bland all kolonialism, folkmord och ekonomisk exploatering, så är ett exempel det faktum att Storbritannien under de senaste 100 åren gjort fler militära intåg i staden Bagdad än vad det muslimska Osmanska riket under 600 år någonsin lyckades med i hela Central- och Västeuropa. Och precis som att islamistiska grupper sett ett moraliskt ansvar att kämpa mot västerländska makter som invaderat länder i Mellanöstern och Centralasien, så svarade kristna länder på osmanernas invasioner genom att förena sig.

Vår historia gör oss alltså öppna för kritik och ger människor all rätt att misstro oss. Men då vi fortfarande vill sprida och uppmuntra till demokrati och mänskliga rättigheter så behöver vi fundera på hur vi ska komma runt detta. Denna process tror jag börjar med en diskussion om varför de universella mänskliga rättigheterna är en del av vår kultur.

Även om den internationella världsordningen och de mänskliga rättigheterna är en produkt av andra världskriget, så måste idén ändå finnas rotad i samhället sedan innan. Det är här kristendomen kommer in. Eftersom man direkt riskerar att få en religiös stämpel när man nämner ordet kristendom så kan tänkte jag först berätta vad min tro är. Jag är en kulturellt kristen fanatiskt fredsbejakande agnostiker. Med andra firar jag alltså jul och påsk men är

fredsamt övertygad om att vi inte kan veta huruvida Gud existerar eller inte. Det vi däremot kan vi se är hur religionen har påverkat det samhället vi lever i idag.

Kristendomen, som startade som små sekter spridda runt Mellanöstern och Medelhavet, fick sin universalitet genom romarriket. För att bidra till en kristen konsolidering uppmuntrade den första kristna kejsaren Konstantin I till att föra samman de kristna sekterna och bilda ett gemensamt synsätt på vad den kristna teologin skulle vara. Konferensen i Nicaea år 325 fastställde den bild vi har av Jesus idag (treenigheten), enade den kristna världssynen och skapade ett gemensamt trossystem. Denna universalism skulle sedan användas som ett verktyg av kristna makthavare för att pacificera våldsamma grupper så som saxarna i dagens Tyskland eller vikingarna i Skandinavien. Kristna filosofer som Pierre Abelard kämpade för att Guds ordning var rationell och lagarna var skriva så att vanliga döda kunde förstå. Munken Gratian kopplade samman den grekiska idén att människans rättighet till rättigheter och rättvisa härstammar från naturen med den kristna idén av att de härstammar från Gud. Förenklat kom detta att leda till att den gyllene regeln i kristendomen – **behandla andra som du själv vill bli behandlad** – kom att betyda att rika personer hade ett ansvar gentemot Gud och naturen och att fattiga personer inte ska behöva lida. När vi sedan närmar oss upplysningens ideal, som ofta setts som en reaktion mot kristendomen, kan vi se att dessa tänkare snarare var djupt påverkade av den. Religionens tankar om rättvisa och kärlek och att behandla andra som du själv vill bli behandlad kom att agera som moralisk tyngd i kampen mot slaveriet och de liberala

värderingar som sedan har fått frodats. Även ideologier som kommunism och socialism kan efterliknas kristna ideal av rättvisa och författarna till det kommunistiska manifestet etablerade en framtidsvision inte alls helt olikt bibliska beskrivningar om vad som skulle hända vid Jesus återkomst.

Det går att skriva hela böcker om kristendomens inflytande på hur vi idag tänker och betar oss. Men det går inte att förneka det faktum att den haft stort inflytande, vare sig medvetet eller omedvetet kring hur vi tänker. Den moderna världen är således rotad i den kristna kultur som dominerat i Europa de senaste tusen åren. Det vi ser och upplever idag är en kristendom i en liberal och sekulär tappning där vi fastställer universella värderingar. Vi går ut och missionerar om deras spridande. Vi ser områden som inte har accepterat samma värdegrund som vi och vill gärna gå in och rädda dessa människor likt Jesus Kristus själv.

Så, vad gör vi nu?

Vi sitter fast i en rävsax. Å ena sidan har vi en kultur där det sitter i vårt DNA att sprida våra värderingar. Å andra sidan har vår målsättning att göra detta lett till århundranden av förtryck samt ekonomisk och moralisk kollaps i länder som vi vill ska acceptera dessa värderingar. Om vi är fast beslutna att fortsätta med spridandet av våra värderingar, kommer detta aldrig kunna ske utan ett grundläggande förtroende gentemot oss som har urholkats genom vår motsägelsefulla historia. Det gör att vi kör fast med osämja och misstroende som växer mellan väst och resten av världen.

För att ta oss ur detta tror jag att vi måste börja med att erkänna en sak. Det är något så banalt som att de värderingar och åsikter vi har är starkt kopplade till den historiska kontext vi befinner oss i. Det betyder att det är så gott som omöjligt att kunna att exportera tankar och idéer från vår kontext till en annan. En mer lättsam liknelse på detta är konceptet fika. Fika är något vi svenskar har otroligt mycket stolthet i, tycker väldigt mycket om samt gärna pratar om med andra nationaliteter i hopp om att de en dag ska se det kaffe- och bulldränkta ljuset. Men det spelar ingen roll hur mycket vi pratar om fika, inget annat land kommer någonsin acceptera samma fikakultur som vi. Inte nog med det så har britterna sitt afternoon tea, fransmännen sin pain au chocolat, Turkiet sin turkish delight, mexikanerna sina conchas, libaneserna sin baklava, bolivianerna sina empanadas de queso och kineserna sina egg tarts. Alla dessa är unika produkter av sitt eget lands kultur och historia. Tillsammans utger de något som i våra ögon skulle kunna förstås som fullgott fikabröd. Precis samma sak kommer i slutändan behöva gälla med demokrati och mänskliga rättigheter. Med detta menas att ett demokratiskt inspirerat statsskick kommer att behöva utvecklas som en produkt ur varje lands egen kultur och historia. Vilket är precis vad som har hänt i Europa.

Låt mig fortsätta med fika-analogin. Som student i Frankrike blev jag en morgon glatt överraskad när mitt lokala bageri sålde något de kallade "kanelbullar". Utan att tveka betalade jag 35 kronor, tog en stor tugga och förberedde mig på att åter få möta den svenska fikaguden. Jag har nog aldrig blivit mer besviken. Degen var för degig, kanelen för kanelig, pärlsockret mystiskt frånvarande och bullen på gränsen till

oätbar. Besviken frågade jag mig själv om detta var bageriets fel eller mina förväntnings? För om ett land, geografiskt och kulturellt nära till Sverige, som dessutom ska vara erkänt duktiga på att raffinera vetemjöl, smör och socker, får en vanlig kanelbulle att smaka som en klump deg smaksatt med kanel, då blir det tydligt att det är en fråga om mina förväntningar. Eftersom mina förväntningar är kopplade till vad min bakgrund anser är en "korrekt" smak på kanelbullar kommer det bli nästintill omöjligt att återskapa det i en annan kulturell kontext. Det leder oss till frågan: Om inte en kanelbulle, med recept fritt tillgängligt på internet, kan behålla sin essens i andra kulturer, hur ska något så komplext som värderingar göra det?

Så vad gör vi nu? Eftersom vi fortfarande tycker att våra värderingar är de bästa och mest humana så ställs ett moraliskt ansvar på oss att sprida dessa värderingar för att stötta grupper vars förtyck skulle minska ifall länderna de bodde i döpte sig i liberalism. Då vi redan försökt det mesta; global världsdominans av Storbritannien, Frankrike, Portugal och Spanien, kapitalistisk dominans samt militärkupper stöttade av USA, så pratar en del politiska partier om värdebaserat bistånd. Tyvärr har detta bevisats huvudsakligen fungera i länder som redan är demokratiska (Montinola, 2010), vilket gör konceptet ganska meningslöst.

Detta lämnar oss med det sista alternativet, och det som funkade för oss – tid. Hur oinspirerande det än må låta är det något som i alla fall jag är redo att gå upp på barrikaderna för. Vi har nått den plats vi nått genom århundraden av historiska händelser. Som jag har beskrivit i denna text är det en lång

process av bland annat idéer, konflikter och utbyte. Vi måste nu våga låta andra regioner ha samma process. Detta betyder inte att vi ska stå tysta på sidlinjen, men det betyder heller inte att vi ska fortsätta vara en högt skrikandes fotbollsförälder som ibland uppvisar våldsamma tendenser. Istället är det dags att ta ett djupt andetag, ha förtroende för att resultatet blir bra och fokusera på att vi själva maximerar vår potential. Detta för att vara ett gott föredöme och inspiration globalt för transparenta, inkluderande styrklick som maximerar möjligheterna för sin befolkning att leva värdefulla liv. Vårt egna agerande kommer alltid väga tyngre än våra åsikter om vad andra bör göra.

Det är därför vårt engagemang i fotbollsmatchen istället bör kretsa kring att stötta i att bygga förmågor, kunskap samt agera kuddar. På så sätt, om någon slår sig eller ett bråk uppstår, så kan vi vara där och ta delar av smällarna så att skadorna inte blir allt för stora och att matchen snabbt kan börja spelas igen. Slutligen måste vi vara öppna ifall någon av spelarna vill ändra en regel, spela med en annan typ av boll eller helt enkelt börja spela en helt annan sport. Spontant kommer vi kanske känna att "så kan man ju inte göra", men då måste vi komma ihåg att vi faktiskt står och hejar från sidlinjen. För om vi verkligen tror på demokrati och mänskliga rättigheter, så innebär det att acceptera att spelarna själva ska få styra över spelet som spelas.

Källförteckning

Cleveland, William L., and Martin Bunton, 2018. A history of the modern Middle East. Routledge,

Collier, Paul, 2007. "The bottom billion." ECONOMIC REVIEW-DEDDINGTON- 25.1: 17.

Farrow, Ronan, 2018. War on peace: The end of diplomacy and the decline of American influence. W/W Norton & Company.

Hamid, Shadi, and William McCants, eds., 2017. Rethinking Political Islam. Oxford University Press.

Holland, Tom, 2019. Dominion: The making of the Western mind. Hachette UK.

MacMillan, Margaret, 2020. War: How conflict shaped us. Random House.

Nagaad Kadir Abdimaxmud

Nagaad Kadir Abdimaxmud, är en folkhälsovetare och föreningsmänniska med stort intresse för jämlikhetsfrågor. Hon har engagerat sig som skribent för FUF:s utvecklingsmagasin och varit koordinator för FUF:s Mentorskapsprogram. Sedan våren 2022 är hon aktiv som styrelseledamot för Röda Korsets Ungdomsförbund. Hon arbetar idag med frågor rörande barn- och ungas rättigheter.

Kapitel 6

Högerpopulismen och maktens dörrar

Högerpopulismens frammarsch är ett faktum. Det går inte längre att blunda för den skräck och fasa som orsakas till följd av högerpopulistiska partiers retorik. Men för somliga som instämmer i dessa åsikter och som är ett lätt byte för den propaganda som sprids; de fylls däremot av längtan, samhörighet och kanske till och med lycka. Lycka över att allt fler människor lägger sin röst på ett parti som ska rensa befolkningen från avvikelser och bilda en homogen stat. Vad kommer då hända med alla normbrytande människor?

Valvakan 2010 måste ha varit chockerande och skrämmande. Tv-tittarna satte kanske knäckebrödet i halsen, förbryllade och kanske snopna journalister började febrilt skriva på sina datorer och så måste ett segerjubel ekat över den landsbygd och småstäder som så ihärdigt röstat fram missnöjespartiet Sverigedemokraterna. Jag var bara 12 år gammal och inte så pass politiskt intresserad så att ett minne har lagrats i min hippocampus. Men om jag får spekulera tror jag att gemene man upplevde Sverigedemokraternas inträde i riksdagen som upprörande. För vem hade trott att ett parti med nationalistiska, nazistiska, fascistiska och rasistiska anor skulle få nycklarna till riksdagshuset? Och 12 år senare bli det andra största partiet i Sverige. Den politiska atmosfären är helt klart

förändrad och tyder allt mer på att Sverigedemokraterna är här för att stanna och vem vet, nästa val tar de kanske hem segern. Vad kommer det betyda för välfärdssverige?

Den uppåtgående trenden med högerpopulistiska partier fortsätter i Europa. Det uppmärksammades i [Frankrikes presidentval](#) våren 2022 när partiet på ytterhögern Marine Le Pens parti, Nationell Samling blev den näst största partiet i landet. Franskkännare och kritiker förvånades inte av detta. I ett flertal år har hårda vindar från ytterhögern influerat fransk politik. Mycket av retoriken har riktats mot muslimer och andra minoritetsgrupper. Trots att Emmanuel Macrons parti beskrivs ha en fot i vänstern och en fot i högern, säger den politik han bedrivit något helt annat.

Liknande politik syns även här i Sverige, skillnaden är att liberala och konservativa partier börjat anamma den här formen av högerpopulistisk retorik. Det är allt från hårdare tag, [skjuta skarpt](#), mer övervakning, [uppfostra förorten](#) till [generös flyktingpolitik till folk som ser ut som oss](#). Mycket av den här formen av retorik legitimeras av yttrandefriheten.

Även i Storbritannien sprider sig den högerpopulistiska ideologin som en löpeld. Sedan millennieskiftet har partierna: Storbritanniens Självständiga Parti (UKIP) och Brittiska National Partiet (BNP) fått ökat väljarstöd på grund av deras antimigration och anti EU-politik. Deras tid i rampljuset var kortvarig men UKIP:s partiledare, Nigel Farage, skapade historia som en viktig frontfigur för [Brexit](#). Om inte den tidigare premiärministern David Cameron hade lovat folket, i hopp om att inte förlorar röster till UKIP, en folkomröstning

om huruvida Storbritannien ska lämna EU, skulle Brexit inte ha ägt rum. I alla fall inte just då. Upp i mot 51,9 procent av invånarna röstade för att lämna EU år 2016 och det resulterade att den sidan vann med 3,8 procent. Valdeltagandet var högt och det visar hur viktig denna fråga var för britterna. Trots att det inte var ett högerpopulistiskt parti som satt med i regeringen lyckades en fråga som flera marginaliserade partier med nationalistiska rötter kämpat för gå igenom. Partier med konservativa anor har historiskt varit de partier som välkomnar in högerpopulismen i värmen och detta är ett praktfullt exempel.

I april 2022 påbörjade Storbritannien ett okonventionellt flyktingpolitiskt samarbete med Rwanda som inte bådär gott. Asylsökande personer ska flyttas till Rwanda, där kommer deras ärenden att behandlas och om de blir beviljade asyl kommer de uppmuntras att stanna i fem år. Detta fråntar asylsökande sina rättigheter att få sin asyl prövad i landet de har valt att söka skydd i. Det strider även mot den [internationella flyktingkonventionen](#). Storbritannien har fått en allt snävare migrationspolitik som de marknadsför som "en ledstjärna för öppenhet och generositet". Rwanda rankas på plats 160 av 189 länder på Human Development Index (HDI), vilket innebär att landets välstånd ligger på låga nivåer. Andelen flyktingar i landet är upp emot 130 000 och 90 procent av dem lever fortfarande i flyktingläger. Asylsökanden verkar ha blivit en pjäs i ett större politiskt spel, där de försätts i osäkra och otrygga förhållanden, detta för att avskräcka flyktingar och asylsökanden att ta sig till Storbritannien. Genom att förflytta asylprocesser till låginkomstländer ökar höginkomstländer sina geopolitiska

intressen. Enligt den kanadensiska författaren och aktivisten Harsha Walia och brittiske statsvetaren John Smith är det här är en del av 2000-talets imperialism. Medan svarta och bruna flyktingar blir en del av ett imperialistiskt spel välkomnas ukrainska flyktingar. Invandringspolitiken är helt klart partisk när det kommer till hudfärg, etnisk tillhörighet, religion och kompetens². Att vindarna i Europa blåser allt hårdare mot ytter-högern är helt klart ett faktum i såväl, Skandinavien, Brittiska halvön och resten av Europa.

Högerpopulismens frammarsch i Europa

Högerpopulism har förmodligen funnits i Europa i flera hundra år. Uttryck, ställningstagande och retorik har dock förändrats och det beror väldigt mycket på samhället och samhällsklimatet. Högerpopulismen gror nämligen av missnöje, förändringar som inte gynnar det egna landet och på ren och skär "ism" och fobi: rasism, nazism, antiziganism, islamofobi, fascism, afrofofi och så vidare.

Statsvetaren Klaus Von Beyme publicerade en artikel år 1988, där han delade in efterkrigstidens högerpopulism i tre olika faser. Den första fasen varade från 1945 till 1955. Under den här perioden återupplivades fascistiska och nazistiska partier, men väljarstödet för dessa partier var svagt i Tyskland, Storbritannien och Italien. Den andra fasen började nästan direkt efter att första fasen avslutats och pågick mellan år 1955 till 80-talet. Andra fasen kännetecknades av dominanta ledare som ledde populistiska partier som protesterade mot byråkratin, moderniseringen av ekonomi och höga skatter. De partier som resonerade kring detta tänk

var många, det var bland annat det franska partiet Poujadisterna och det danska Fremskridtspartiet. En del av partierna fick goda valresultat men förblev politiskt isolerade och impopulära bland folket. Den tredje fasen tog farten under 80-talet och präglades av ett ökat väljarstöd för högerpopulistiska partier som fick tillträde till flera nationella parlament. Populariteten berodde en hel del på högerpopulisternas kritiska åsikter om invandring. Invandringen blev en central fråga för partier som belgiska Vlaams Blok, tyska Die Republikaner och svenska Ny demokrati. Förutom deras gemensamma motvilja till invandring förespråkade de marknadsliberal politik baserade på liberala och konservativa idéer. Trots deras popularitet kunde den politiska isoleringen inte brytas (Von Beyme, 1988).

Några svenska statsvetare kom våren 2010 (Widfeldt, 2010) fram till att det finns ytterligare en fas, fjärde fasen som kom att kallas legitimeringsfasen, den började någon gång under millennieskiftet. Anledningen till att en ny fas lokaliserades till just 2000-talet var på grund av att frihetspartiet FPÖ i Österrike fick tillträde till den österrikiska regeringen. FPÖ kom in i regeringen på ett demokratiskt sätt och koalitionsförhandlingarna skedde också på ett normalt vis (ibid). Sociologiprofessorn Mabel Berezin anser dock att 1994 är ett lämpligare startår för fjärde fasen. Det var under den här tiden som det italienska partiet Movimento Sociale Italiano (MSI), med fascistiska rötter, tillsammans med det traditionella högerpartiet Forza Italia och separatistpartiet Lega Nord (numera kallat Lega) bildade en koalitionsregering. MSI:s ledare, Gianfranco Fini fick världens

blickar riktade mot sig när han utnämnde Benito Mussolini, fascismens grundare, till 1900-talets statsman. Koalitionen höll inte längre än åtta månader men det blev ändå ett historiskt genombrott för den moderna högerpopulismen i Europa. Första gången sedan efterkrigstiden släpptes ytterhögern in i värmen och bildade regering (Berezin, 2009).

Under loppet av två år under 2000-talet hade Österrike, Italien och Nederländerna högerpopulistiska partier i regeringen, och det var etablerade konservativa partier som bjöd in dem (Gelin & Åsard, 2019). Högerpopulistiska partier hade blivit legitimerade och var inte längre politiskt isolerade, utan de var med och bestämde. Det som karaktäriserade fjärde fasen var nämligen kritiken mot islam och muslimer, ett allt större fokus på invandring och förflyttningen mot en välfärdsschauvinism. Välfärdsschauvinismen summerar högerpopulismens fjärde fas på ett bra sätt. Välfärdspolitiken var generös och var till för den inhemska befolkningen och invandringen begränsades (Anders, 2018).

Vi befinner oss just nu i femte fasen av högerpopulism. Den sägs ha startat år 2010 när det ungerska högerextrema partiet Fidesz fick egen majoritet i parlamentet. Då påbörjades en omdaning av Ungern mot en antidemokratisering. Under ungefär samma tid på andra sidan Atlanten påbörjades en formering av Tea Party-rörelsen i USA. Det var denna rörelse som säkrade Donald Trumps plats i Vita huset valåret 2016. Det som utmärker femte fasen är att vi allt mer rör oss mot en normalisering av högerpopulism och deras inflytande i politiken ökar. Kritiken mot Islam, EU och främlingsfientlighet är det som styr

agendan och som bidrar till en större väljarskara. Men i Italien räcker detta inte hela vägen, ledaren måste även vara karismatisk och vara en gnutta chauvinistisk. Matteo Salvini hade allt detta och var Legapartiets ledare. Under valåret 2018 ökade väljarstöd från 4 procent till ca 18 procent. Det som gjorde att Salvinis populariteten ökade så mycket var att han lovade att deportera en halv miljon papperslösa invandrare. Trots att invandringen till Italien drastiskt minskat kunde Salvini använda flyktingarna som en del av sin politiska strategi (Gelin & Åsard, 2019).

Högerpopulismen - bortom Västvärldens gränser

Högerpopulismen, likt andra ideologier, finns sällan på en särskild geografisk plats utan rör sig mellan nationsgränser och kontinenter. Vi lever i en globaliserad värld och det blir väldigt tydligt när vi bara med ett klick i mobilen har tillgång till nyheter flera mil bort från oss. Med detta sagt är högerpopulism inte enbart en europeisk ideologi även fast mycket av högerpopulismens frammarsch har skett i Europa har den också utvecklats nästan samtidigt i Nordamerika. Trots att begreppet högerpopulism utvecklats i en västerländsk kontext, så innebär det inte att det inte funnits tidigare civilisationer där det existerat en liknande retorik. I alla tider har det funnits någon form av elit eller population som ansetts sig vara bättre och därmed tagit makten och utformat lagar och liknande för att få fördelar och samtidigt marginaliserat grupper som inte har ansetts passa in.

I Brasilien i Sydamerika har högerpopulismen fått ett allt starkare fäste. Den nuvarande presidenten Jair Bolsonaro

vann med sitt ytterhögerparti valet år 2018. Bolsonaro har använts sig av en hatisk retorik mot minoritetsbefolkningen, vilket är kvinnor, HBTQI-personer, svarta brasilianare och den brasilianska urbefolkningen. Förutom detta har han [öppet stöttat](#) den militära diktatur som styrde Brasilien mellan åren 1964-1985. Bolsonaro skiljer sig inte mycket från andra högerpopulister, han använder sig av samma översittarattityd. Men något som oroar resten av världen och i synnerhet miljöförsvare är hur brasilianska miljöförsvare tillfångatas och "försvinner". Brasilien kommer år efter år högt upp på Global Witness ranking av det farligaste landet att vara miljöaktivist i. Varje år dör ca 200 miljöförsvare och det sker i [områden som är avlägsna](#).

Valet den andra oktober 2022 kommer minst sagt vara ett avgörande val för Brasilien. Kommer Bolsonaro med sin högerpopulistiska politik fortsätta leda landet eller kommer Lula da Silva göra en politisk comeback? I skrivande stund är det svårt att veta hur det kommer sluta. Enligt opinionsmätningar från Dafolta hade da Silva ett försprång på 17 procent under mars, men experter menar att detta kommer att förändras när den första omröstningen i oktober närmar sig.

Miljö- och människorättsorganisationer i världen har skrikit sig hessa under Bolsonaros tid som president. Han har godkänt ökad skogsskövling i Amazonas regnskog, nedmontering av miljömyndigheter, han har tvingat urbefolkningar att lämna sin mark, kallat coronapandemi en förkyllning, och uttryckt sig främlingsfientligt och rasistiskt.

Luiz Inácio Lula da Silva, som kallas Lula i folkmun, är däremot en [hyllad och populär](#) presidentkandidat, som mellan åren 2003–2010 var Brasiliens president. Da Silva är en tidigare fackföreningsledare som under sin tid som president ökade levnadsstandarden i flera distrikt. Detta framhåller även [Juliana Cardoso](#) som arbetat som stadsfullmäktige i fyra mandatperioder i Sao Paulo.

Det allmänna valet i Indien närmar sig med stormsteg. Sedan 2014 har det nationalistiska och högerpopulistiska partiet Bharatiya Janata Party (BJP), med Narendra Modi som president, styrt landet. Det som utmärker partiet är hur politisk hinduism kombineras med hindutva¹⁵, en politisk ideologi som utvecklats av det hinduiska högerblocket. Modis parti använder sig av denna kombination inklusive populistiska utsagor om att Indien befinner sig i en kris och är behov av en "stark man" som kan föra Indien tillbaka till det gloriösa Hindu Rashtra (Hinduriket). Mellan åren 2002–2014 var Modi chefsminister över sin hemdelstat, Gujarat och det var under denna tid som hindutva utvecklades. Men det var först när Modi blev president som ideologin hindutva fick [nationell spridning](#).

Högerpopulismen i Indien präglas av flera element däribland religion, civilisationistisk populism och nationalism, vilket medför att politiken och retoriken ofta blir emotionellt laddad. Civilisationistisk populism är en blandning av identitetspolitik och populism. I kombination med andra ideologierna kan den här formen av populism leda till att minoritetsgrupper blir måltavlor. Det har gett upphov till att medborgargarden känt sig berättigade att utöva våld mot "den andre". Det har också

resultat i att den demokratiska friheten har minskat och [ökat risken](#) för auktoritarism.

I december 2019 antogs lagen om ändring av medborgarskap (CAA) som skulle innebära att icke-muslimska flyktingar från Bangladesh, Pakistan och Afghanistan får möjligheten till att få sitt medborgarskap snabbare än muslimska flyktingar. Människor gick ut på gatorna för att protestera mot den orättvisa och ojämlika lagen som trätt i kraft. Indien har ett konstitutionellt löfte om att vara en sekulär stat, men den nya lagen bortser från detta. Protesterna som till en början var fredliga förändrats snabbt. Media och ledande personer i partiet, BJP porträtterade demonstranterna som antinationella och jihadistiska och polisens våld blev alltmer brutalt. Den 23 februari 2020 mördas 53 personer, varav 40 var muslimer 15. BJPs ledare har inte hållit igen, utan de har aktivt uppmanat medborgargården att begå våld medan polis passivt sett på eller deltagit själva. Enligt en rapport av Delhi Minorities Commission (DMC) var det här en planerad attack och därför har de valt att kalla händelsen för pogrom. Polisen beskrivs ha varit partisk och det har endast väckts åtal mot muslimer och inte mot BJPs ledare .

Högerpopulismen kan inte önskas bort

Så vad kan vi egentligen göra när högerpopulismen sprider sig som ohyra? Räcker det med att anlita en insektsbekämpare? Högerpopulismen är komplex och kräver att vi förebygger dess spridning. Den här ideologin är tidlös och har genom tiderna haft olika namn: elit - den "andre",

vi-och-dem, är bara några av de ord som människan använt sig av för att distansera sig från människor som inte tillhör normen.

Det är ett faktum att högerpopulistiska partier växer och kommer att växa sig ännu starkare om inte partier med andra ideologiska rötter återtar makten. Jag tror dock att den tiden nästan är förbi, för högerpopulismen har normaliserats i Sverige, Europa och även i länder som Brasilien och Indien. De går nu in i en ny politiskt era. I det senaste valet röstade var femte svensk på Sverigedemokraterna. Numera har de inte bara nycklarna till riksdagshuset utan också till Rosenbad. Den högerpopulistiska frammarschen fortsätter och är här för att stanna. Det kom nog inte som en chock när det högerpopulistiska partiet Italiens bröder kammade hem segern i det [italienska riksdagsvalet](#). Italien fick sin första kvinnliga premiärminister, men på köpet en president som är högerextrem, vars stora idoler är Victor Orbán och Donald Trump. Det brasilianska valet nalkas och de högerextrema vindarna fortsätter blåsa kraftigt i Brasilien. Även fast Bolsonaros möjligheter till vinst är låg, kan det ändras på valdagen. Karismatiska och retorisk skickliga ledare har en tendens att trots sina bisarra och rasistiska utsäggande segra. Titta bara på Indien som i snart ett årtionde styrts av nationalistiska och högerpopulistiska partiet Bharatiya Janata Party. Högerpopulistiska partier är normen. Vi kan inte önska bort dem längre.

Det som driver och utmärker högerpopulistiska partier är att de vågar yttra sig på ett sätt som människor inte är vana vid och i kombination med skandaler och propaganda ökar deras

röster och partierna får alltmer makt. Därmed kommer vi se flera länder, i synnerhet i Västvärlden, få högerpopulistiska regeringar. I en tid när geopolitiken i Europa är instabil, när inflationen är skyhögt och matpriserna rusar och el- och bensinpriserna fortsätter att öka, kommer människor att vända sig till missnöjespartier. För det är de partierna som beskyller sittande regeringar för problemen och säger att de har lösningen, och det är så dem som successivt tar makten.

Det är under kristider som vanligt folk vill ha partier som de kan förlita sig på, som aktivt kommer med någon form av lösning. Under de kommande riksdagsvalen i världen kommer människor lägga sin röst på det partiet som skrikit sig heta. Det kommer inte vara demokratiska partier utan inhumana, nationalistiska, högerpopulistiska och fascistiska partier.

Asylrätten som tidigare varit något som fick den rika staten att vika sig är inte alls lika självklar som den en gång var. Nu har länder som Grekland, Turkiet och Spanien nekat flyktingar skydd. Flyktingar som färdats i gummibåtar eller som smugglats till Libyen eller Marocko för att ta sig till Europa blir mördade om de inte kan betala stora lösensummor. Det är en ond cirkel, där en hoppfull själ kämpar för ett liv i Europa, men där EU:s egna eller samarbetsländer hellre ser flyktingarna drunkna i Medelhavet än att räcka fram en hand. I [juni 2022](#) spreds sig en video där flera sudanska och sydsudanska flyktingar utsätts för våld från marockansk och spansk polis. En utredning ska utföras för att säkerhetsställa exakt hur det gick till när minst 23 män dog, men sannolikheten är stor att

Högerpopulism är en ideologi som är en kombination av nationalism och populism. Högerpopulismen karaktäriseras av en retorik som är emot det upplevda etablissemangen och talar med folket. Ideologin förespråkar att människor som kommer från en annan kultur eller land än den inhemska befolkningen, ska assimileras eller återvändra, i vissa fall till och med utvisas. Högerpopulistiska partier driver en högerpolitik, främst bland sociokulturella politiska frågor. De har en auktoritär och konservativ syn på lag och ordning och familj. De är emot invandring och förespråkar vanligen strängare straff, traditionella könsroller och förkastar feminismen¹⁸. Inom den politiska sfären kan högerpopulistiska partier vara missnöjespartier, rasistiska partier, systemkritiska partier, invandrarfientliga partier men också EU-skeptiska partier.

de mördats. I videon kunde man också se hur de svarta livlösa kropparna stapplades upp på hög, som om de inte hade något värde. Är detta resultat av en snävare och mer rasistisk flyktingpolitik där närhetsprincipen och vithet avgör om du får uppehållstillstånd eller inte?

Är detta det som vi lämnar över till nästkommande generation; ett frenetiskt hat som det inte går att vaccinera sig mot, utan som kräver källkritik, ett öppet sinne, sympati och samverkan? Även fast majoriteten av organisationerna i civilsamhället är partipolitiskt obundna tror jag att de flesta håller med om att högerpopulism inte ska ingå i ett demokratiskt samhälle. Nu kommer säkert någon säga att det visst ska ingå. Men hur är vi egentligen måna om alla människors fysiska, psykiska och själsliga hälsa när vi fritt låter dessa partier spy ut galla? För det är exakt vad de gör. De kränker, diskriminerar, avhumaniserar normavvikande människor. För vad kan man fråga sig? För att de kan. För att lagen är tvetydig. För att inte tillräckligt många människor mobiliserar sig och gör motstånd. För att alla stirrat sig blinda på en grundlag som förlamat våra högsta instanser och tystat ner våra röster.

Källförteckning

Anders c, "Högerpopulism- hot eller bot för demokratin?" i Katarina Barrling & Sören Holmberg, red., Demokratins framtid (Stockholm: Sveriges riksdag, 2018).

Klaus Von Beyme, "Right-Wing Extremism in Post-War Europe" West European Politics 1988:2

Mabel Berezin, Illberral Politics in Neoliberal Times: Culture, Security and Populism in the New Europe (Cambridge: Cambridge University Press, 2009).

Martin Gelin & Erik Åsard. (2019). Hotet mot demokratin: Högerpopulismens återkomst i Europa och USA. Historiska Media

Widfeldt, Anders. "Högerpopulismen: ett växande politiskt fenomen" i Joakim Ekman & Jonas Linde, red., Politik, protest, populism: Deltagande på nya villkor (Malmö: Liber, 2010).

Eleonora Moen

Eleonora Moen har en kandidatexamen i Globala studier och en masterexamen i Utvecklingsstudier. Under sina studier har hon bland annat fokuserat på sammanlänkarna mellan olika marginaliserade grupper och klimatet. Just nu jobbar hon deltid i en organisation som behandlar frågor om klimatet och ursprungsbefolkningar i Sydamerika. Hon skriver även en publikation om människors engagemang i klimatfrågor inför klimatmötet COP27 som ska hållas i Egypten i november 2022.

Kapitel 7

Tillgänglighet ger hållbarhet: Hur personer med funktionsnedsättningar påverkas av klimatkrisen

Som funktionsnedsatt kvinna ser världen något annorlunda ut för mig än många andra, ofta på sätt som är mindre uppenbara än det många kanske först tänker på när de hör ordet **funktionsnedsättning**. Till exempel betyder inte bara min hörselnedsättning att jag hör sämre, den leder också till huvudvärk, koncentrationssvårigheter, ångest och social isolering. Att leva i ett samhälle som mer och mer präglas av klimatförändringar påverkar oss alla – inte minst marginaliserade grupper världen över som personer med funktionsnedsättningar, vilka ofta glöms bort eller exkluderas i policysamtal om just klimatet. Att som funktionsnedsatt också leva i ett samhälle som inte är byggt för mig, både på ett fysiskt och socialt plan, medför sina svårigheter. För det är just samhället som skapar hinder, inte funktionsnedsättningen i sig.

Men vad är då en funktionsnedsättning? Jo, det är precis som det låter, en nedsättning av funktionsförmåga, som antingen kan vara psykisk, fysisk eller intellektuell. Ett **funktionshinder** är den begränsning som en funktionsnedsättning medför då omgivningen inte är tillgänglig. [Funktionsvariation](#) är ett

begrepp som beskriver att egenskaper och förmågor skiljer sig hos alla människor – att det finns olika sätt att fungera.

Klimatkrisen påverkar människor med funktionsnedsättningar på många sätt och samhällshinder som fattigdom kan förvärra situationen. Låginkomstländer är till exempel mest utsatta för och påverkade av klimatförändringarna. 80 procent av alla människor i världen med funktionsnedsättningar lever i just låginkomstländer, vilka också ofta befinner sig i katastrof- eller konfliktzoner (Hemingway & Priestly, 2014). Många med funktionsnedsättningar lever i fattigdom och anses vara en av de mest marginaliserade grupperna i samhället, oavsett världsdel, trots att vi utgör 15 procent av världens befolkning, eller en miljard människor. Människor med funktionsnedsättningar har därmed ofta också begränsad tillgång till resurser som sjukvård, arbete, skydd, utbildning och mat. Samtidigt är vi också sällan delaktiga i beslutsfattande, inte minst om klimatet och naturkatastrofer (Ton & Adamson, 2020).

Som många säkert redan vet leder klimatförändringarna till ökade naturkatastrofer och extremväder, som i sin tur kan vara särskilt förödande för personer med funktionsnedsättningar. De strukturella problem som finns i samhället såsom ableism (diskriminering mot funktionsnedsatta), rasism, och sexism ökar den risk personer med funktionsnedsättningar redan möter under olika katastrofer. Strukturella barriärer som otillgänglig infrastruktur och transportmedel, fattigdom samt exkludering från samtal gällande stadsplanering ökar

riskerna när katastrofen slår till. Men diskriminering sker redan innan en katastrof. När samhället brister i att ordna evakueringsplaner, transport och tillgång till skyddsrum blir de redan marginaliserade ännu mer sårbara och naturkatastrofer kan leda till samhällskatastrofer (Belser, 2015).

Människor med funktionsnedsättningar löper upp till [fyra gånger](#) så stor sannolikhet att dö under en katastrof som den generella befolkningen, visar forskning. Vi löper även större risk att drabbas av skada, sjukdom och tvångsförflyttning. Världshälsoorganisationen (WHO) och Världsbanken visar även på att naturkatastrofer är en faktor som leder till en ökning av antalet människor i världen som blir funktionsnedsatta genom skador eller sjukdomar som tillkommer på grund av katastrofen i sig, eller som en följd av dålig tillgång till dricksvatten och sanitära förhållanden under eller efter katastrofen, vilket endast förvärrar problemet (Pertwi, Llewellyn & Villeneuve, 2019). Det är därmed ett problem som påverkar oss alla – om inte nu så kanske i framtiden, men det faktum att vi delar klimatkrisen innebär inte att vi alla påverkas lika mycket och på samma sätt (Hemingway & Mark, 2006). Som följd av klimatförändringarna påverkas vår hälsa genom att förvärra redan existerande hälsoproblem hos en befolkning. Detta innebär att de redan marginaliserade inte får utrymme att återhämta sig och anpassa sig till de förändringar som sker (Moran m.fl. 2017).

Ett exempel på ett problem som människor med funktionsnedsättningar möter under en naturkatastrof är

tillgänglighetsbrister i byggnader som används av funktionsnedsatta, till exempel sjukhus. Andra exempel är bristen på tillräckliga varningssystem som når alla oavsett funktionsnedsättning, samt tillgång till information, mat, vatten och medicinsk vård (Hemingway & Mark, 2006)⁹. Ofta når inte humanitärt bistånd människor med funktionsnedsättningar och många kan även ha svårt att lämna sina hem under sina katastrofer då de inte har fysisk möjlighet att ta sig därifrån (Moen, 2022).

Många människor har ingen eller otillräcklig kunskap om hur människor med funktionsnedsättningar vardag ser ut – och den kan se väldigt annorlunda beroende på funktionsnedsättning. Detta är något som också bör tas i åtanke – att det finns stor variation i olika funktionsnedsättningar. En blind människa behöver till exempel helt andra anpassningar än en döv eller rörelsehindrad människa. Denna okunskap reproduceras när samhället planerar för hur de ska anpassa sig efter klimatförändringarna, planer som ofta baseras på okunskap och ignorans av de åtgärder som behövs. Detta sker då beslutsfattare inte själva har erfarenhet av funktionsnedsättning eller kunskap om hur människor med funktionsnedsättningar påverkas av extremväder eller vad som kan underlätta i sådana situationer.

Vid de tillfällen människor med funktionsnedsättningar nämns i planerings- och policydokument sker det kopplat till termer som **sårbarhet** eller **specialbehov**, inte som människor som alla andra. Biståndet i dag är inte anpassat för funktionsnedsättningar och det saknas ofta tillgänglig

information om kommande katastrofer eller evakueringsplaner (Abbott & Porter, 2013). Tillgänglighet och representation vid beslutsfattande om klimatet är också bristfällig. Även om funktionsnedsatta bjuds in till möten och evenemang som diskuterar klimatet är inte alla möten tillgängliga, eller så tillåts inte funktionsnedsatta att tala. Ofta blir människor med funktionsnedsättningar som deltar i planeringstillfällen och beslutsfattande en så kallad token – alltså att vi blir reducerade till en symbolisk figur som visar på hur öppensinnade arbetsgivaren är och att det finns mångfald i deras organisation. Återigen reproducerar detta synen på funktionsnedsättningen som ett problem som ligger hos individen istället för vad det faktiskt är – ett samhällsproblem. Dessutom visar det på att vi behöver genomföra strukturella förändringar i samhället för att få fram viktiga perspektiv och hylla de många olikheter som finns bland människor istället för att tysta dem.

Delar av denna stigmatisering kan även återfinnas i forskningsvärlden. Där finns två huvudsakliga kategorier för hur människor ser på funktionsnedsättningar – den medicinska och den sociala modellen. Den medicinska modellen ser individer med funktionsnedsättningar som ett problem och söker ett botemedel mot detta problem, så att personen kan delta i samhället som tänkt. Här ligger problemet alltså hos individen som är att skylla för varför denne inte kan delta i samhället som förväntat. Den sociala modellen, å andra sidan, lägger problemet i samhällets händer och väger in miljömässiga och sociala strukturer. Här är det inte funktionsnedsättningen i sig som är problemet,

utan samhället som skapar ett funktionshinder som anses vara **ett misslyckande att tillgodose individuella skillnader** (Ton m.fl. 2018).

Den medicinska modellen medför en tendens av exkludering av funktionsnedsatta från beslutsfattande kring problem såsom klimatet, även när det handlar om deras egna evakueringsplaner eller liknande. Vidare kan det härledas till problemet med att vi ses som vår funktionsnedsättning, snarare än en individ med specialkunskaper eller som experter på vår egna situation. Att funktionsnedsatta löper större risk vid naturkatastrofer ses ibland som en ofrånkomlig eller så kallad "naturlig konsekvens" av att leva med en funktionsnedsättning. Det blir ett problem som ligger hos individens kropp snarare än ett resultat av exkluderande sociala strukturer och fysiska miljöer (Bell, Tabe & Bell, 2020).

Som följd exkluderas vi från beslutsfattande kring klimatet, naturkatastrofer och humanitära aktioner istället för att ta till vara på våra kunskaper och erfarenheter som aktörer kapabla till att skapa förändring. Vi stöter ofta på saker i vår vardag som kräver riskbedömning och problemlösande, till exempel en person i rullstol som löser hur de ska ta sig fram på en otillgänglig väg eller jag som hörselnedsatt som måste skapa lösningar kring hur jag ska hantera situationer där jag inte hör. Klimatdiskursen borde därför bli mer inkluderande och öppensinnade för minoritetsperspektiv, där en funktionsnedsättning anses vara en del av att vara människa, istället för en dimension som står utanför den 'normala' människan. Då kan vi samlas och lösa problemen

som klimatkrisen medför, exempelvis de hälsoproblem som förvärras av extremväder. Vi kan också börja ta itu med också den uteslutande diskursen som finns, samt den politiska oförmågan att agera utefter de stora förändringar som klimatförändringarna medför i samhället.

Forskare argumenterar för att människor med funktionsnedsättningar har unika förmågor och kunskaper om att överkomma olika faror, lösa problem, riskbedömning, samt olika skyddsnät då vi dagligen stöter på barriärer där dessa problemlösande kunskaper behövs i samhället (Ibid). Att leva i ett samhälle som inte är byggt för mig gör att jag måste utveckla ett antal lösningar på hur jag ska delta i samhället på de villkor som sätts av resten av världen, något jag måste navigera i varje dag. Med det tillkommer en problemlösande attityd och kunskaper som utvecklas med tiden. Att inte använda sig av dessa kunskaper och erfarenheter vore dumdrigt. Den erfarenhet som människor med funktionsnedsättningar har kan ge en ny syn på människors sätt att leva och relatera till varandra och vår omgivning (Abbott & Porter, 2013). Dessa erfarenheter leder till en ökad förståelse av hur vi är beroende av varandra för att överleva, hur allt är sammanlänkat och hur vi därmed kan leva mer hållbart.

Att respektera marginaliserade grupperas rättigheter och inkludera dem i beslutsfattande kan leda till att policys och program får större genomslag och påverkan, samt leder till mer motståndskraftiga samhällen, visar studier. Den kunskap och kompetens som människor med funktionsnedsättningar kan bidra med kan även leda till samhällsförbättring i stort då

ett mer **inkluderande samhälle** även gynnar gravida kvinnor, äldre, samt människor med olika skador och sjukdomar (CCD, Inclusiva and CIEL. 2019). Vi alla upplever olika former av förlust av våra sinnen eller andra nedsättningar av vår normala funktion vid katastrofer då vi till exempel kan skadas, vår syn kan bli nedsatt av olika extremväder och vi kan få svårt att ta oss fram som vi är vana (Abbott & Porter, 2013). Varför då inte lära oss av de som upplever detta varje dag?

För att på ett framgångsrikt sätt nå ett samhälle som inkluderar människor med funktionsnedsättningar krävs tre huvudsakliga element, enligt Ian McKinnon, chef på Global Disability Innovation Hub:

1. Fysiska och digitala miljöer måste vara designade på ett inkluderande sätt för att kunna användas av så många som möjligt utan speciella anpassningar.
2. Där anpassningar fortfarande behövs bör människor med funktionsnedsättningar ha tillgång till prisvärda assistansprodukter och tjänster av hög kvalitet.
3. Samhället i stort måste ha en inkluderande attityd

(McKinnon, 2021).

Problemet ligger i att de flesta med funktionsnedsättningar inte har tillgång till alla tre element samtidigt. En anledning till detta är just synen på inkludering som något som är bra att genomföra, men kostsamt för ekonomin. Att fokusera på problemet med exkludering, istället för nyttan med inkludering, bidrar till en problematisk syn på funktionsnedsättningar och därmed stigmatiseringen av det. En definition av jämställdhet menar att förändring uppnås genom faktorer som omfördelning, uppmärksammande och deltagande (Salkeld, 2016). Vi måste uppmärksamma de olikheter som finns människor emellan, omfördela de resurser vi har och se till att alla kan delta i beslutsfattande för att både uppnå jämställdhet och en mer inkluderande framtid.

Alla har vi att gynna av en mer inkluderande värld, inte minst när det kommer till att hantera klimatkrisen. Jag anser att en bättre attityd till inkludering i allmänhet även skulle bidra till större inkludering av andra marginaliserade grupper i samhället som ursprungsbefolkningar, kvinnor, fattiga människor, invandrare, och hbtqia+-personer. Vi har alla olika kunskaper och förmågor som tillsammans kompletterar varandra. Förhoppningsvis inser samhället så småningom att människor med funktionsnedsättningar har en särskild kunskap och problemlösande förmågor som alla kan lära av. Vi måste ofta leva med det osäkra, att inte veta vad som komma skall eller hur dagen framför oss ser ut, anpassa oss efter detta och lära oss av våra erfarenheter.

När jag som femåring för första gången fick på mig ett par hörapparater och gick ut i naturen frågade jag min mamma

vad det var som lät. Efter en stund insåg min mamma vad jag syftade på – det var fåglarna. Jag hade inte hört fåglarna innan. Min vision av framtiden är att alla människor ska få höra fåglarna – att vår flora och fauna ska få finnas kvar, och att alla ska få möjligheten av ta del av den på sitt vis, oavsett funktionsnedsättning. Min vision av framtiden är en mer hållbar och inkluderande värld – för oss alla.

Källförteckningar

Abbott, D. & Porter, S. , 2013: Environmental hazard and disabled people: from vulnerable to expert to interconnected. Disability & Society. Vol. 28, Issue 6. : 839-852. DOI: 10.1080/09687599.2013.802222

Autism Sverige, 2022. Funktionsnedsättning eller -variation? Autism Sverige. U.å. <https://www.autism.se/om-autism/autism/begrepp-och-ord/funktionsnedsattning-eller-variation/#:~:text=Funktionsneds%C3%A4ttning%20%2D%20en%20neds%C3%A4ttning%20av%20en,%C3%A4r%20olika%20i%20hela%20befolkningen.>

Bell, S. L., Tabe, T. T. & Bell, S, 2020. Seeking a disability lens within climate change migration discourses, policies and practices. Disability & Society. Vol. 35 Issue, 4.: 682-687. DOI: 10.1080/09687599.2019.1655856

Belser, J. W, 2015. Disaster and Disability: Social Inequality and the Uneven Effects of Climate Change. Tikkun. Vol. 30, Issue 2. : 24-25. DOI: 10.1215/08879982-2876653

CCD, Inclusiva and CIEL. 2019. The Rights of Persons With Disabilities In The Context Of The UN Framework Convention On Climate Change: Relevant International Frameworks and Compilation of Decisions adopted by the Parties to the UNFCCC.

Hemingway, L. & Priestly, M., 2014. Natural Hazards, Human Vulnerability and Disabling Societies: A Disaster for Disabled People? Review of Disability Studies. Vol. 2, Issue 3: 1-13.

Llewellyn, G., Dominey-Howes, D., Villeneuve, M., Lewis-Gargett, A., 2016. Disability and Disaster Risk Reduction / Emergency Preparedness. 2016. The University of Sydney's Centre for Disability Research and Policy (CDRP) and Asia Pacific Natural Hazards and Disaster Risk Research Group. Hämtad från: https://www.unisdr.org/preventionweb/files/54807_didpscope_nov16.pdf

McKinnon, I., 2021. HOW DISABILITY INNOVATION DOESN'T JUST 'LEAVE NO ONE BEHIND' BUT WILL GET ALL OF US AHEAD! The Parliamentarian, Issue 4.

Moen, E., 2022. "Nothing About Us Without Us" — The Barriers and Enablers of Persons with Disabilities as Climate Change Agents. MA thesis, Lund, Lund University.

Moran, M. Hillman, W., Mann, J., Kinnear, S., Taylor, D., and Gaskin, C. J., 2017. Factors Associated with the Climate Change Vulnerability and the Adaptive Capacity of People with Disability: A Systematic Review. Weather, Climate, and Society. Vol. 9, Issue 4. 2017: 801-814. DOI: 10.1175/wcas-d-16-0126.1

Pertiwi, P., Llewellyn, G., and Villeneuve, M., 2019. People with disabilities as key actors in community-based disaster risk reduction. Disability & Society. Vol. 34, Issue 9-10: 1419-1444. DOI: 10.1080/09687599.2019.1584092

Salkeld, D. F, 2016.. Sustainable lifestyles for all? Disability equality, sustainability and the limitations of current UK policy. Disability & Society. Vol. 31, Issue 4: 447-464. DOI: 10.1080/09687599.2016.1182011

Ton, K. T. & Adamson, C., 2020. Disaster justice for people with disabilities. Disaster Prevention and Management: An International Journal. Vol. 30, Issue 2. : 125-136. DOI: 10.1108/dpm-08-2020-0248

Ton, K. T., Gaillard, J. C., Adamson, C. E., Akgungor, C., & Ho, H. T., 2019. Expanding the capabilities of people with disabilities in disaster risk reduction. International Journal of Disaster Risk Reduction Vol. 34 Pages 11-17. DOI: 10.1016/j.ijdrr.2018.11.002

Andreas Klawitter

Andreas har varit ideellt aktiv som skribent inom FUF:s redaktion och har en bakgrund i filosofiexamen inom ramen för kandidatprogrammet kultur- och samhällsanalys på Uppsala Universitet. Han är övertygad om vikten att applicera det humanistiska perspektivet på hur vi kan förstå oss själva för att bättre förstå frågor relaterade till Agenda 2030.

Kapitel 8

Teknokratiseringen av människan i utvecklingens tjänst

Det har nog inte undgått någon hur globala kriser i allt snabbare takt byter ut varandra en efter en. Det är nya pandemier som inkräktar på våra mest självklara upplevelser av vardagen. Den tredje autokratiseringsvågen som sveper över klotet, där demokratier avvecklas en efter en, den globala svältkatastrofen där 276 miljoner människor befinner sig i akut livsmedelsbrist, skenande elpriser, gasläckor, det tidigare otänkbara kriget i Europa och för att inte tala om klimatkrisen. Allt sammantaget tycks det uppenbaras för oss att utveckling tydligen inte är det oundvikliga slutmålet för historien, varken ideologiskt eller materiellt. Övertygelsen att liberal demokrati och materiellt välstånd är historiens slutmål, som den amerikanska statsvetaren Francis Fukuyama så utopiskt tonförde under efterdyningarna av Sovjetunionens fall i *The End of History and the Last Man* (1992), kan idag inte ses som något annat en förlegad feberdröm. Som kvitto på att det snarare är tvärtom visar FN:s utvecklingsprogram UNDP:s senaste Human Development Report att 9 av 10 länder befinner sig i en historisk tillbakagång i mänsklig utveckling.

Historiens grymma nyckfullhet är inte längre något som har förvisats till dåtiden, utan står på vår tröskel här och nu och

bankar våldsamt på vår dörr. Invecklade och sammanhängande globala kriser har blivit vardagsmat. Men inte nog med det. Som grädden på katastrofmoset har vi tack vare framväxten av det massmediala samhället polariserats i så pass oförenliga världsbilder, där begrepp som "post-truth," "fake news" och "kunskapsresistens" avslöjar hur vi inte ens kan enas om att vi befinner oss i en pandemi, klimatkatastrof eller vad det nu kan vara, vilket förlamar förmågan till kollektiv handling. Bara i Sverige uppmätte forskare vid SOM-institutet förra året att 15 procent av tillfrågade svenskar helt eller delvis tyckte att tanken om mänsklig klimatpåverkan är en fabricerad konspirationsteori designad för att lura människor.

Syftet med UNDP:s purfärska rapport är att staka ut en ny kurs "ut ur vår nuvarande globala osäkerhet" och UNDP:s högsta chef Achim Steiner menar att vi behöver "starta om våra system."

Men hur ska då vägen framåt egentligen se ut för att bygga en gemensam värld som klarar av att tillgodose framtida generationers behov att själva kunna göra världen till sitt hem? Är frågan om hur vi ska "starta om våra system" en angelägenhet för experterna, eller något som var och en av oss behöver ta ställning till?

Människan som hinder för hållbar utveckling

Tanken med den här texten är inte att återupprepa kvällspressens apokalyptiska click-bait rubriker, men inte heller tänker jag försöka mig på en vision om hur en rättvis

och hållbar framtid bör uppnås eller hur vi ska bygga en gemensam och varaktig värld. Istället tänkte jag tillägna denna text till att belysa hur människan ofta ses som det huvudsakliga hindret för en hållbar utveckling. När hoten hopar sig och vi blir mer och mer varse om att vi varken kan förebygga eller förutse så kallade svarta svan-händelser, kan det förefalla som högst rationellt att skydda mot de hot som sväller under ytan genom att underkasta oss teknokratiska system, så kallade expertvälden, där mänskligt omdöme med dess potentiella felbarhet utesluts.

Vad jag vill belysa i mitt bidrag till FUF:s antologi är vad exakt det är som står på spel när en sådan bristfällig människosyn implementeras på det politiska planet, inte enbart som ett särskilt policybeslut, utan som självaste grunden för hur vi förhåller oss till frågan vem eller vad det är som ska bestämma. Är det ett mänskligt politiskt omdöme med förmågan att tillgodose perspektiv som inte enbart är ens egna? Eller är det teknokratin, i form av en algoritmisk och kalkylerande intelligens? I många sammanhang tycks det luta åt det senare. Ibland verkar begreppet "hållbar utveckling" implicit rymma en viss människosyn som grundar sig i en oförståelse för - och nedvärdering av - människan som en fri och fritt handlande varelse.

Vad det i slutändan mynnar ut i är ett missförstånd av värdet av en demokrati i dess allra mest grundläggande bemärkelse, vilket urholkar förutsättningarna för kollektiv handling gentemot bevarandet av en gemensam värld som skulle vara flygduglig för kommande generationers intåg.

Rädslokultur och värdet av det varaktiga

Varför är det så svårt för den vuxna världen att ta ansvar, som Greta Thunbergs generation undrar? Istället för att anta teknokratens hållning och avfärda henne på grunder av hennes obefintliga karriär som klimatexpert kan det vara värt att ta ett steg tillbaka och ta frågan på allvar. Hur hamnade vi här?

Åtminstone en del av svaret kan vi finna hos den polske sociologen och filosofen Zygmunt Bauman i boken Flytande Rädsla (2006), som menade att våra krämpor tog vid när Titanic sjönk. Den 52 310 ton tunga kronjuvelen av modern ingenjörskonst var den ultimata symbolen för garanterad, osänkbar stabilitet och förutsägbarhet, som markerade höjdpunkten på den moderna tidsålderns herravälde över naturens blinda krafter. När det ofattbara inträffade och isberget punkterade drömmen om total förutsägbarhet kastades vi in i en, vad Bauman kallar: rädslokultur. Titansyndromet, det vill säga rädslan för att närsomhelst kan allt det vi förknippar med förutsägbarhet och trygghet ryckas undan under våra fötter och vända uppochner på vår tillvaro, har genomsyrat västvärldens modernitetsprojekt och etsat sig fast i vårt kollektiva undermedvetna. Oavsett våra teknologiska landvinningar, oavsett hur stort vi bygger skeppet, gnager det i bakhuvudet på oss att det kommer alltid finnas något isberg där ute vars konsekvenser vi varken kan förebygga eller förutse. Det moderna löftet om skydd mot naturens blinda och grymma nycker är inte längre giltigt och vi är helt enkelt rädda.

Bauman kallar det för "flytande rädsla" när vi gång på gång misslyckas med att applicera våra farhågor på något konkret eftersom nya exempellösa hot, som vi varken har krisplaner, riskkalkyler eller handlingsmanualer för, är ständigt återkommande. Det otänkbara har därför blivit rutin, menar Bauman, när vi upptäcker att den stabilitet vi tror oss ha byggt upp i själva verket är ett mycket tunt ytskikt som är sårbarare än vad vi tror. Hur mycket vi än utvecklar vår cybersäkerhet, tecknar klimatavtal och säkrar globala resurs- och handelskedjor, kommer Coops butiker stängas ner av hackerattacker, skogsbränder tillta och el- och matpriser skena. Den globala utvecklingen har medfört en sårbarhet inför den minsta av rubbningar där en störning på en plats har verkningar som människor på andra sidan jordklotet känner av, vilket vittnas om i UNDP:s rapport som visar att sex av sju människor känner sig osäkra och otrygga. Likt den isande uppvakningen Titanic gav oss blir vi i ökande takt medvetna om att höljet mellan ordning och kaos är paperstunt. Rädslans logik blir således självförstärkande:

"Det är vår trygghetsfixering och vår intolerans mot varje mindre - också den minsta - lucka i de säkerhetsåtgärder som härigenom drivs fram som blir den största källan till oro och rädsla, en källa som är självpåfyllande och troligen outtömlig." (Bauman, 2007, s 150).

Flytande är adjektivet Bauman även använder för att beskriva den övergång från fast till flytande som det moderna tillståndet i stort har genomgått. Flytande modernitet, som tog fart under efterkrigstiden, åsyftar den tilltagande urholkningen av varaktigheten hos traditionella

institutioner, sociala relationer och identiteter. Istället smälter de ihop till en flytande gegg av kontinuerlig förändring. Det finns inte längre några fasta riktlinjer och hållpunkter att leva utefter och därmed förstärks ovissheten till det yttersta. Följaktligen blir den enda vissheten som finns kvar i en ständigt förändrande och uppluckrad modern värld, som Bauman uttrycker det:

"Vissheten att morgondagen inte kan bli, inte får bli, inte kommer att bli lik dagen – en daglig övning i att försvinna, utplånas och dö, och följaktligen indirekt en repetition av en icke-slugtlig död, återkommande återuppståndelser och ständiga reinkarnationer." (Ibid, s 4)

Dag för dag ska moderniteten alltså uppdateras och förnya sig själv till det effektivare, för att i tysthet stävja våra rädslor inför det eventuella sammanbrottet. När "innebörder faller bort snabbare än den tid det tar att artikulera och ta till sig dem" (Ibid, s 161)³ blir det enda kvarstående alternativet för individen ett undflyende till sin inre kärna, där dess konstanta och cykliska förnyelse blir mallen för all mänsklig interaktion. Det är nära till hands att se självcentrerad konsumtion som det främsta medlet för denna förnyelse och den samhällskritiska huvudkaraktären Tyler Durdens sylvassa analys från filmen Fight Club (1999) blir särskilt påtaglig: "We are consumers. We are the by-products of a lifestyle obsession."

Men vad är det för fel med att vara lite rädd? Och att hantera rädslan med en gnutta självupptagenhet?

Problemet är att varje försök till ett verkligt möte med andra människor misstänkliggörs, enligt Bauman. De sociala band som förutsätter solidariskt kollektivt handlande uppluckras av den "moderna individualiseringen" när världen utanför ter sig så skrämmande ologisk och obönhörligt främmande inför verklig social gemenskap. Det nya moderna samhället kom därför att grundas på kvicksand menar Bauman och det skapas en ond cirkel när den kroniska rädslan för det ovissa ytterligare förorsakas av denna skörhet i mänskliga band. På sin höjd ses relationer snarare som kontakter, där relationsbyggande ersätts av den kommersiella logiken att utöka våra nätverk och utveckla oss själva som varumärken. Verklig gemenskap blir istället en källa för otrygghet där ondska och misstänksamhet appliceras på olika kategorier av människor som "leder till oviljan att göra kamratskap solitt, varaktigt och alltså tillförlitligt." (Ibid, s 152).

Vi har alltså svårt att mötas i kollektiv handling för att ta ansvar för världen, eftersom sättet vi förhåller oss till andra människor inte har lyckats undgå rädslokulturens grepp.

Men den kanske allvarligaste konsekvensen av rädslokulturens herravälde är att själva värdet hos erfarenheten i att sträva efter en varaktig gemensam värld för framtida generationer att ta del av, har urholkats. Värdet av det varaktiga och det långlivade, samt de framtida konsekvenserna av våra handlingar, blir irrelevanta i egenskap av att de per definition inte har med daglig förnyelse att göra.

För att överhuvudtaget bry sig om det varaktiga och sträva mot det eviga menar Bauman att döden behöver förstås som

ett avlägset men ändå nödvändigt och slutgiltigt slut. Men olyckligt nog har den moderna övertygelsen "dekonstruerat" och "banaliserat" till och med döden, vilket Bauman menar syns i hur sällan vi säger att någon har dött av naturliga orsaker. Istället kan vi med hjälp av modern medicin specificera orsaken till något som i princip hade kunnat förebyggas. Döden blir istället en slump och anomali, en "temporär tills vidare-historia".

Men rädslan är fortfarande kvar och spökar. Det paradoxala, menar Bauman, är att "Iolm dekonstruktionen ersätter en överväldigande utmaning med en mångfald vardagliga och i huvudsak utförbara uppgifter för att undvika en konfrontation med hela dess unika, yttersta fasa, gör banaliseringen själva konfrontationen till en vardaglig, nästan daglig händelse för att det på så sätt ska bli något mindre outhärdligt att 'leva med döden.'" (Ibid, s 52)⁵ Den här vardagliga rädslan gör oss alltså mer upptagna av att göra riskkalkyler till gagn för den dagliga förnyelsens fortlevnad, än att bygga en gemensam värld där varaktighet är en utmärkande egenskap, något som vi till synes varken kan eller vill sträva efter.

Vi är alltså rädda och vi söker trygghet. Men rädslokulturens logik har perverterat säkerhetsbegreppet såtillvida att även det mänskliga omdömet ses som ett hot som behöver säkras och vi vänder oss till teknologin som vår sekulära frälsare. Under ett sådant paradigm tycks valet stå mellan säkerhet eller demokrati, vilket göder konflikter och förhindrar möjligheterna till kollektiv handling.

Vi bör därför vara varsamma när rädslokulturen försöker återta kontroll när nya kriser och hot uppenbarar sig. För vad är det för kontroll som eftersträvas? Det är nämligen inte givet att denna sorts kontroll är ett uttryck för en vilja att ta ansvar så som Greta Thunbergs generation efterlyser.

Mer kunskap eller mer tyckande?

I hetlevrade men ändå hövliga diskussioner med vänner (varav de flesta har en bakgrund i civilingenjörsstudier) har vi över avbrutna Catanspel snurrat oss in på frågan "Vad är min röst värd om jag inte kan något om säg, nationalekonomi, klimatvetenskap eller säkerhetspolitik?" Vad är min rätt att tycka till om jag inte är expert i sakförhållandet i fråga? Kanske borde inte alla röster väga lika tungt? Kanske borde vi införa ett "körkortspröv" för att erhålla rätten att tycka till, så åsikter som är "osanna" eller sprungna ur känslor, passioner och egenintresse inte kan störa och förhindra vägen till en hållbar utveckling? Enligt detta tankesätt är demokratin ett redskap för att uppnå önskvärda mål och ska bedömas utifrån de resultat den genererar. Det kräver ett elitistiskt förhållningssätt där samhället styrs av några få kunniga experter och där lekmännens åsikter åsidosätts för att kunna styra skutan åt det rätta och hållbara hållet.

I strävandet efter det hållbara och effektiva samhället kommer alltså en viss människosyn till uttryck. Den grundar sig i den totalitära tendensen att vilja städa upp det offentliga rummet från åsikter som avviker från den världsbild där effektivitet och expertvärde är dess ledord.

Slutsatsen blir att det mänskliga värdet endast uppgår till vilken utsträckning hon kan mätas, kontrolleras och införlivas som funktioner inom ett system, som föregår en pluralism av åsikter och meningsskiljaktigheter. För om ett system ska fortsätta kunna vara effektivt krävs det att människor beter sig standardiserat och förbestämt och att det individuella omdömet inte blir ett störningsmoment för systemets funktionalitet.

Så varför inte denna teknokrati, underhållen av civilingenjörers kalibrerande? Den annalkande klimatkatastrofen är föga frikostig med den tid som krävs för demokratiska beslutsprocesser. Att begå den Faustiska uppgörelsen med teknologisk innovation, där vi reducerar människan till komponent, ter sig som inte bara rimligt, utan nödvändigt. Det är snabb och effektiv handling som krävs, inte debatt och konsensussskapande. Vetenskapen ska styra politiken, så leveransen av Agenda 2030 kan accelereras. Övertygelsen att bara genom mer kunskap kan den "rätta" åsikten träda fram kan knappast ha formulerats bättre än genom Natur & Kulturs beskrivning av Hans Roslings motivation till varför han skrev sin berömda bok Factfulness: "Bara genom att ha en världsbild grundad på fakta kan medborgare, politiker och företagsledare fatta rätt beslut i en globaliserad samtid" (min understrykning). Men vad är rätt beslut egentligen?

Problemet jag vill belysa är inte fakta, kunskap och vetenskap i sig, utan den fientliga attityden mot det mänskliga politiska omdömet. Att självständigt kunna uttrycka åsikter grundade i sund urskiljningsförmåga och

förmågan att sätta sig in i andra människors perspektiv. Men den attityd som många bär på ser mänskligt omdöme som ett tekniskt problem som ska lösas, kringgås och kontrolleras genom innovativa policys, samtidigt som de inte inser hur väl den attityden motsvarar det teknokratiska förhållningssättet.

EU-kommissionens storsatsning på så kallade Smart Cities är ett slående exempel på när förbestämda mål, likt lerklumpen som ska formas utefter idén om vad en kruka är, föregår ett inkluderande medbestämmande av medborgarna i fråga. Intentionen är ju god. Tanken är att minska utsläpp, optimera infrastruktur, digitalisera tjänster och höja säkerheten så att medborgarens livskvalitet ska öka. Men diskussionen **om hur** exakt implementeringen av högteknologiska sensorer och övervakningssystem egentligen innebär en ökning av livskvalitet ryms inte inom begreppet Smart City. Utrymmet för effektivisering ökar, men var finns utrymmet för meningsskiljaktigheter?

Andra goda men missledande intentioner påvisas av statsvetaren Hedvig Ördén från Stockholms universitet i sin doktorsavhandling *Securing Judgement: Rethinking Security and Online Information Threats*. Där analyserar Ördén hur mänskligt omdöme betonas i EU-policy som något som behöver skyddas från desinformationskampanjer och radikaliserings på internet och sociala medier. Genom hänvisandet till humor eller logik via implementerandet av så kallade "counter narratives", förväntade de sig att människors omdömesförmåga skulle omgjutats till att kunna motstå hot på internet, vilket i sin tur skulle synas i tydligt mätbara och förutsägbara resultat. Ördén påpekar att en sådan människo-

syn, som likställer policyskaparens roll med "omdömesomgjutning", skaver mot synen att mänskligt politiskt omdöme grundas i individuell frihet som en obestämbar och outgrundlig process.

Oavsett om det är möjligt eller inte att realisera den Orwellianskt klingande ambitionen att kunna programmera vad en människa ska tycka, menar Örden att det blir problematiskt när den förhoppningen kommer till uttryck i policydokument. Resultatet blir att interventioner för "säkrandet" av mänskligt omdöme underminerar synen på människan som ett demokratiskt subjekt.

Men vad är då egentligen värdet av det demokratiska subjektet? Och varför är det att föredra framför den mekanistiska komponenten?

Det individuella tyckandet och det vi vet tillsammans

Hannah Arendt, som var en av 1900-talets mest inflytelserika politiska tänkare, hade nog svarat att det är bara det demokratiska subjektet som kan ta ansvar över det som är och rikta gemensamt handlande mot det som komma skall. Ett sådant politiskt handlande förknippar Arendt med just människans frihet att starta nya, spontana, oväntade processer. Kruxet är bara, enligt Arendt, att det endast är genom utövandet av vårt politiska omdöme, det vill säga tyckandet, som vi kan ta oss dit. I vår polariserade värld av vitt skilda informations- och åsiktsbubblor är det alltså inte ett kunskapsproblem det är i fråga om, utan istället krävs det att vi återpolitiserar vår värld.

Det här kan ju låta extremt kontraintuitivt. Ska vi alltså ge oss in i kommentarskrigsfälten på Twitter i ännu större utsträckning och baka ännu större pajer för att kasta i varandras ansikten? Riktigt så enkelt är det inte. Arendts poäng med att återpolitiserat världen är att öppna upp de utrymmen där vi syns på riktigt inför varandra och kan mötas som jämlikar (utan sociala medier som fördunklar vår syn och skapar incitament för intolerans, kanske hon hade sagt om hon levde än idag). Det här är alltså en uppfattning om demokrati som värdefullt i sig självt oavsett vad den åstadkommer för konkret resultat. Som bekant strider detta mot teknokratens omvandling av demokrati till systemteori, där maximeringen av resultatens förväntade nytta styr färdriktningen och där varje input kan (och bör) förutsägas ha för output. Men för Arendt är förutsägbarhet i det offentliga inte bara oönskat utan också omöjligt.

För även om vi skulle vilja förutspå vilken riktning en genuint fri gemensam handling skulle ta, vore det omöjligt eftersom den verkar inom en pluralistisk kontext, där alla andras oförutsägbara frihetskaperitet att starta det nya, är med och påverkar dess riktning. Det går därför inte att säga vart en fri gemensam politisk handling till slut kommer att ta vägen, eftersom vi människor alltid bär på förmågan att vara oförutsägbara, excentriska, spontana just eftersom vi är unika. Fullständig kontroll över det mänskliga dramat är alltså en naiv föreställning som inte förstår att politikens grundförutsättningar grundar sig i fritt handlande.

Vi måste därför motstå frestelsen att vilja utplåna denna oförutsägbarhet menar Arendt, eftersom det vore synonymt

med att radera ut mänsklig värdighet, det vill säga pluralismens faktum: att vi alla är olika men ändå likvärdiga. I sådana fall skulle vi ha hamnat i teknokratens reduktion av fritt handlande till förutsägbart systembyggande.

Det vi däremot kan konstatera med skälig säkerhet, menar Arendt, är att främjandet av oförutsägbarheten i politisk handling gynnar förutsättningarna för gemensamt handlande. Anledningen är att det är endast när en mångfald av perspektiv kommer till tals, som vi kan uppfatta en och samma verklighet och skapa en gemensam värld utifrån det vi vet tillsammans. Det är alltså inte kungjord Sanning på förebud av någon upplyst tänkare som kan ge oss en och samma verklighet, för i den offentliga stökigheten av olika perspektiv och åsikter är det lite mer komplicerat än så. Det enda sättet vi kan försäkra oss om att vi ser samma sak, det Arendt kallar "världslig verklighet", är att låta så många blickar som möjligt skönja så många vinklar och perspektiv som möjligt:

"Only where things can be seen by many in a variety of aspects without changing their identity, so that those who are gathered around them know they see sameness in utter diversity, can wordly reality truly and reliably appear."

(Arendt, 2018, s 57).

Fakta är det vi tillsammans är ense om vad som händer och det som har hänt. Detta till skillnad från logisk eller matematisk sanning i formen $1+1=2$. Fakta är därmed en skör och bräcklig varelse eftersom den bygger på en överenskommelse mellan människor, där dess överlevnad

hänger på att människor aktivt kan synas och höras inför varandra på jämbördig basis, menar Arendt. Det är först då distinktionen mellan fakta och fiktion blir tydlig och vi kan enas i både enighet och oenighet i hur vi ska agera utifrån det vi vet tillsammans.

Rädslokulturens vilja att radera ut osäkerheten och därmed friheten i politisk handlande leder oss därför in på en väg där vi i illusionen av visshet, i själva verket inte ens behärskar urskiljningen av fakta från fiktion. I politisk mening, förklarar Arendt, är verkligheten detsamma som den yttersta mångfalden av åsikter som kan komma till tals och denna verklighet försvinner i samma takt som mångfalden av perspektiv begränsas.

Slutsatsen blir därmed att oförutsägbarheten är priset vi får betala (till rädslokulturens och teknokratens förtret) för att få den bördiga grogrund av vad en gemensam värld kan komma att blomma ut i. Det är inte givet att detta kommer vara den snabbaste vägen mot klimatmålen, men det vidgar ändå begreppet hållbar utveckling till att inkludera värdet av det individuella mänskliga omdömet, tyckandet och handlandet. Något som skulle öppna upp för den typ av solidarisk gemenskap där du blir sedd och hörd och det skulle motverka den politiska faran som uppstår när ensamhet och isolering besmittar befolkningen, vilket leder till att distinktionen mellan fakta och fiktion fallerar. I bästa fall förlamas kollektiv handling riktad åt byggandet av en gemensam värld och i värsta fall: totalitarism.

En av Arendts insikter som vi konstant behöver påminna oss själva om, är att det var inte övertygade nazister som fick Hitler till makten. Det vill säga, det var inte onda människor i biblisk bemärkelse, utan snarare ensamma människor, som i separationen från en gemensam värld där de kunde mötas i sin olikhet och ta del av andras perspektiv, inte längre kunde skilja på fakta och fiktion. Ensamhet som politisk fara innebär att dörren lämnas på vid gavel för förenklande narrativ om gott och ont att sippra in i människors hjärnor. Liknande felsteg begår vi när vi härleder orsaken till Trumps vinst i presidentvalet 2016 till rasism eller utbredd okunskap bland massorna. Förvisso är rasism alltid en del av amerikansk politik och självklart finns det stora utbildningsklyftor i USA, men hans kampanjstrategi kapitaliserade på den massan av befolkningen som befann sig i just denna separation från ett större upplevt sammanhang där synlighet kunde garanteras.

När vi inte längre kan mötas i enighet såväl som i oenighet om hur vi ska förhålla oss till fakta, utan istället uppslukas av konflikter om vad som ens är fakta ska vi alltså komma ihåg att denna utveckling föranleds av att utrymmet för handling och utövandet för politiskt omdöme (det vill säga tyckande) minskar.

Och vi ska komma ihåg att ett sådant begränsade kan anta den mest extrema formen av högerpopulism såväl som den mest välmenande av vänstermanér. Sharon Rider, professor i teoretisk filosofi vid Uppsala universitet skriver i Respons 6/2016 att den elitism som präglar vårt politiska klimat, gör anspråk på upplyst tänkande och expertis.

Utrymmet för en pluralism av perspektiv minskar således på det mest subtila av sätt:

“När man utser kommittéer och myndigheter för att kontrollera efterlevnaden av ideologiskt laddade idéer såsom "normkritik", "mångfald", "internationalisering", "konkurrenskraft" med mera, har man per definition tagit parti för en viss uppsättning värderingar som anses oantastliga, samtidigt som man låter denna uppsättning värderingar utgöra kompetens- och behörighetskrav för olika former av professionell expertis. Den som ifrågasätter värdegrunden är därmed i behov av kunskap, upplysning och information, vilket tillhandahålls av "experterna".”

Ju färre perspektiv som kan mötas i det offentliga, desto lättare blir det alltså att politisera sanning och avfärda expertens sakkunnighet, som vilken åsikt som helst. När detta händer försvinner inte bara den grund av fakta utifrån vilken människor kan mötas i diskussion, utan det utrymme där verkligheten syns från flera olika perspektiv, "the space of appearance" som Arendt kallar det, krymper i en sådan situation allt snabbare.

Den rätta sanningen, åsikten eller beslutet räcker alltså inte till. Det är bara det individuella framträdandet och tyckandet som kan frambringa det vi vet tillsammans och ersätta kvicksanden med solid grund.

Medborgarkonventioner och makt

En institutionellt förankrad deliberativ demokrati (deltagande samtal och debatt) där vetenskap och expertis är dess lojala följeslagare snarare än dirigent, skulle kunna ge plats för det väsentligt mänskliga som går bortom en förståelse för människan som en mätbar och effektiv funktionell komponent av ett "hållbart" system.

Arendt återger historiska exempel där människor möttes på jämbördig basis och uppträdde i sin distinkta individualitet inför varandra. Ofta har det uppstått spontant i revolutionära sammanhang, men i det antika Grekland var det institutionaliserat i den offentliga sfären. Vad hon förespråkar är varken revolution eller en återgång till det antika Greklands demokrati som förutsattes av könsdiskriminering och slaveri. Snarare bör vi ställa oss frågan: i vilken utsträckning har vi möjlighet att öppna upp de utrymmen där handling och frihet att starta det nya, kan ta plats och där vi som individer kan synas?

Det relativt nya fenomenet som återspeglar denna anda av frihet kan vi finna hos de medborgarkonventioner och klimatförsamlingar som uppstått på lite olika håll i Europa. I oktober 2019 möttes 150 fransmän genom lottning och fick frågan: "Hur kan Frankrike sänka sina växthusgasutsläpp med åtminstone 40% sett från 1990 tills 2030, på ett socialt rättvist sätt?" Genom vägledning av experter och lagstiftare kunde de tillsammans formulera rekommendationer som parlamentet och president Macron kunde ta ställning till. Vad de kom fram till är för våra syften inte det väsentliga.

Det viktiga är att medborgarkonventioner som den i Frankrike visar på händelser där medborgare kunde utöva den mänskliga rättigheten att synas och höras i det offentliga. I mångfalden av perspektiv uppenbarade sig hur världen de hade gemensamt såg ut och genom debatt och vägledning av experter, snarare än bestämmande, kunde de komma fram till hur de tillsammans skulle förhålla sig till den.

Kanske är det denna typ av nytänkande kring medborgarskap som krävs för att slutgiltigt ta oss ur den flytande rädslokulturens Titansyndrom och kasta bort teknokratens syn på människan och hållbar utveckling. För kanske är det först då vi kan tillägna oss den makt som behövs för att möta de framtida isblocken. Då menar jag inte makt i termer av kontroll eller tvång över någon, utan den delade makt som utövas tillsammans genom ömsesidig deliberation och kollektiv handling.

Medborgarkonventioner är därmed utifrån detta synsätt smedjan där verklig makt – och början på en ny varaktig värld – skapas.

Det revolutionära i varje barn

Bör engagemanget för utvecklingsfrågor bli större? Självklart, men det beror också på. Arendt skulle höja ett varnande finger mot att gå händelserna i förväg och att låta aktivism bli en del av läroplanen. Enligt henne innebär utbildningen av våra barn samtidigt ett ansvar över världen vi har byggt upp, som går ut på att med tillbörlig auktoritet berätta hur den världen ser ut, både i dess hemskheter och vad som är värt

att älska. Om utbildning skulle anta formen "det här bör ni tycka" istället för "det här är det som är" skulle politikens chanser till förnyelse försvagas, menar hon. Denna typ av förnyelse ska då inte förväxlas med rädslokulturens dagliga, individuella förnyelse, utan handlar om förnyelsen av en tillvaro och en värld präglad av tidigare generationers utmaningar.

Just därför måste utbildning anta en konservativ attityd, menar Arendt, för det är endast genom omvårdnaden och konserverandet av det potentiellt revolutionära i varje barn, som en gemensam värld kan anta den form som krävs för att utgöra ett hem åt den kommande generationen. Varaktighet är därför inte stagnerad oföränderlighet, utan inbegrips som frukten av fri gemensam politisk handling som förnyar vår delade värld och därmed inristar varaktighet i dess fundament.

Men förnyelse kräver alltså konservatism och för det behövs auktoritet.

Och Greta Thunberg skulle nog nicka instämmande till Arendts bistra observation att de vuxna har av sagt sig sin egen auktoritet i förhållande till barnen. De vuxna är inte längre beredda att axla uppgiften att visa vad som är, vilket betyder att de också vägrar att ta ansvar över den värld till vilken de har fött barnen.

Mycket ligger alltså i utbildning för det avslöjar relationen mellan barn och vuxna, hur de vuxna ser på det faktum att nya människor föds in till världen vi har byggt upp och vilken

betydelse det har rent politiskt. När ungdomar skäller ut FN:s generalförsamling och skanderar "how dare you" kan det tålas påminna sig om vad Arendt ser utbildningens syfte som:

"Education is the point at which we decide whether we love the world enough to assume responsibility for it and by the same token save it from that ruin which, except for renewal, except for the coming of the new and young, would be inevitable... [Education] is to prepare them in advance for the task of renewing a common world." (Ibid, s 193).

Ända sedan den industriella revolutionen rör sig den vuxna världen allt närmare mot att besitta medel, inte bara för förstörelse, utan **självförstörelse**. Huruvida rädslokulturens teknokratiska frenesi kommer träda in på Baumans eller Arendts tappning av förnyelse, det vill säga en destruktiv eller konstruktiv sådan, återstår att se.

Men det Arendt försäkrar oss om vad vi vet redan nu, är att miraklets tekniska innebörd faktiskt är inskrivet i det själva faktum att vi alla föds och i egenskap av födseln, är kapabla till det fria handlandet att starta det nya. Det som står på spel under teknokratens och rädslokulturens herravälde är just kväsandet av miraklets kapacitet, den enda i sitt slag som alltid kan ändra på **vad som är**.

Källförteckning

Arendt, Hannah (2006) *Between Past and Future: Eight Exercises in Political Thought*. New York: Penguin.

Arendt, Hannah (2018) *The Human Condition*. Chicago: University of Chicago Press

Bauman, Zygmunt (2007) *Flytande rädsla*. Daidalos AB: Göteborg.

FÖRENINGEN FÖR
UTVECKLINGSFRÅGOR

I 50 års tid har FUF, Föreningen för utvecklingsfrågor, främjat kunskap debatt och engagemang för en rättvis och hållbar värld. Idag är unga personers engagemang för en hållbar och rättvis värld den huvudsakliga drivkraften bakom FUF:s arbete; unga skriver våra texter, arrangerar våra evenemang och formger våra inlägg i sociala medier.

Ofta i den här antologin får våra unga medlemmar ge uttryck för sina farhågor och idéer om framtiden. Texterna berör bland annat vänskapsband över gränser, vikten att beakta sin egen världsbild, hållbart företagande samt papperlösas rättigheter.

Vi hoppas att du ska ha lika trevligt när du läser antologin som vi har haft när vi har sammanställt den!

fuf

FÖRENINGEN FÖR
UTVECKLINGSFRÅGOR

